

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра української мови та прикладної лінгвістики

**ТОПОНІМИ ТА АНТРОПОНІМИ В РОМАНІ
ВАСИЛЯ ШКЛЯРА «ЧОРНИЙ ВОРОН»**

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня «бакалавр»

студентки IV курсу

галузі знань 03 «Гуманітарні науки»,

спеціальності 035 «Філологія»,

спеціалізації 035.01 «Українська мова

та література», ОНП «Українська

філологія та західноєвропейська мова»

Дарини Юріївни ГЛУХЕНКО

Науковий керівник:

к.філол. н., доцент кафедри української

мови та прикладної лінгвістики

Людмила КРАВЧЕНКО

«Допущено до захисту»

протокол засідання кафедри

української мови та прикладної лінгвістики

№15 від «6» червня 2024 року

завідувач кафедри _____

к.філол.н., доц. **Сергій РІЗНИК**

КИЇВ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЯ ОНОМАСТИКА: ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	6
1.1. Об'єкт та предмет вивчення літературно-художньої ономастики.....	6
1.2. Функційно-стилістичне навантаження онімів у художньому тексті.....	9
1.2.1 Функційна роль літературно-художніх антропонімів	10
1.2.2. Функційна роль літературно-художніх топонімів.....	12
1.3. Зв'язок літературно-художніх онімів з реальним ономастиком.....	13
1.3.1. Видова класифікація топонімів.....	14
1.3.2. Видова класифікація антропонімів.....	15
Висновок до розділу 1.....	29
РОЗДІЛ 2. ТОПОНІМИ В ОНІМНОМУ ПРОСТОРИ РОМАНУ В. ШКЛЯРА «ЧОРНИЙ ВОРОН».....	21
2.1. Роль топонімів у створенні художнього полотна твору.....	21
2.1.1. Видова класифікація топонімів, ужитих у романі В. Шкляра «Чорний Ворон».....	21
2.1.2. Структурна класифікація топонімів, ужитих у роман Василя Шкляра «Чорний Ворон».....	27
2.2. Функційне навантаження різних класів топонімів у романі Василя Шкляра «Чорний Ворон».....	29
Висновок до розділу 2.....	32

РОЗДІЛ 3. АНТРОПОНІМИ В ОНІМНОМУ ПРОСТОРИ РОМАНУ В. ШКЛЯРА «ЧОРНИЙ ВОРОН».....	33
3.1. Роль антропонімів у створенні художнього полотна тексту.....	33
3.1.1. Антропоніми, пов'язані з реальними особами	33
3.1.2. Антропоформули на позначення персонажів роману В. Шкляра «Чорний Ворон».....	37
3.2. Прізвиська та прізвища як стрижневі антропоніми роману.....	39
3.3. Функційне навантаження антропонімів у романі В. Шкляра «Чорний Ворон».....	42
Висновок до розділу 3.....	46
ВИСНОВКИ.....	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	51
ДОДАТКИ.....	59
Додаток 1. Топонімний простір роману В. Шкляра «Чорний Ворон».....	59
Додаток 2. Антропонімний простір роману В. Шкляра «Чорний Ворон».....	88
Додаток 3. Антропоформули, уживані в романі В. Шкляра «Чорний Ворон».....	224
Додаток 4. Функційне навантаження антропонімів роману В. Шкляра «Чорний Ворон».....	225

ВСТУП

Як окремий розділ літературно-художня ономастика виокремилась від загальної ономастики порівняно нещодавно, а саме в кінці ХХ століття. Незважаючи на це, існує значна кількість статей, дисертацій та монографій, які розкривають функціонування онімів у художньому тексті.

Дослідженнями в цій галузі займалися О. Карпенко, Л. Белей, М. Торчинський, Є. Боева, О. Немировська, О. Фонякова, М. Мельник та інші.

Над вивченням художнього простору роману «Чорний Ворон» працювали сучасні мовознавці. Зокрема, О. Іонова та І. Ільченко подали в статті видову класифікацію онімів роману, пояснили вживання деяких топонімів [15]. І. Ільченко, Д. Лугова та Н. Ткаченко дослідили та класифікували роль антропонімів у тексті, пояснили їхнє символічне значення, особливості вживання [14]. Дослідила цікаві особливості вживання лайливої, зневажливої та іронічної лексики для позначення назв осіб, визначила їхнє функційне навантаження Л. Томіленко [42]. Звернула на історичний контекст роману Л. Бачун, яка дослідила саме історичний контекст творення назв імен у творі [2].

Актуальність проблеми зумовлена зростанням інтересу до онімного простору історичного роману «Чорний ворон. Залишенець», а також увагою до подій, про які йдеться. Проте, недостатня кількість комплексних досліджень функцій, структури, видової класифікації топонімів та антропонімів у цьому романі спричиняють необхідність їх глибинного аналізу.

Мета бакалаврської роботи – дослідити топонімний та антропонімний простір роману Василя Шкляра «Чорний ворон».

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення низки конкретних завдань:

- 1) розкрити поняття «літературно-художня ономастика», «літературно-художній онім», з'ясувати роль онімів у художній системі твору;
- 2) укласти базу літературно-художніх топонімів та літературно-художніх антропонімів, що функціонують у романі В. Шкляра «Чорний Ворон» (оніми в мінімальних контекстах, вилучені способом суцільної вибірки з тексту твору);
- 3) установити частотність уживання кожного виду топонімів та антропонімів у романі;
- 4) систематизувати літературно-художні топоніми за видами географічних об'єктів, їхніми функціями в романі та структурою;
- 5) визначити типи літературно-художніх антропонімів, що створюють картину роману;
- 6) визначити функційне навантаження антропонімів у романі.

Об'єктом дослідження є літературно-художні топоніми та літературно-художні антропоніми, що функціонують у романі Василя Шкляра «Чорний ворон».

Предмет дослідження – функційно-стилістичні та структурні особливості літературно-художніх топонімів та літературно-художніх антропонімів.

Фактичним матеріалом дослідження стали 201 топонім у 593 мінімальних контекстах та 155 антропонімів у 2906 мінімальних контекстах, вилучених способом суцільної вибірки в романі «Чорний ворон».

Методи дослідження: основними методами, якими ми послуговувалися під час аналізу онімного простору роману, стали спостереження, опис та узагальнення. Також було використано статистичний та стилістичний методи, які дозволили належно дослідити функційно-стилістичне навантаження та структурні особливості власних назв роману.

Практичне значення: укладена база літературно-художніх топонімів та літературно-художніх антропонімів може бути використана як практичний матеріал для лекційних та практичних занять з ономастики, а також для підготовки науково-дослідницьких робіт студентів та школярів.

Апробація роботи: основні результати дослідження були представлені на Міжнародній конференції «XXXII kolokvium mladých jazykovedcov» (Prešov, Slovakia. 30. 11. – 1. 12. 2023) та на Міжнародній конференції «Мова як світ світів. Граматика і поетика текстових структур» (Київ, 9–10 листопада 2023 р.). Також були опубліковані тези в «VARIA XXXII. Zborník abstraktov z 32. kolokvia mladých jazykovedcov» під назвою «Ономастикон сучасного роману» у співавторстві з А. Олійник та А. Михайленко [32, с. 36–37].

Структура роботи: бакалаврська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (54 позиції) та 4-х додатків. Загальний обсяг бакалаврської роботи складає 225 сторінки, з яких 48 сторінок – це текст дослідження.

РОЗДІЛ 1. ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЯ ОНОМАСТИКА: ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ

1.1. Об'єкт та предмет вивчення літературно-художньої ономастики

Літературно-художня ономастика – це розділ ономастики, що вивчає власні назви в художніх текстах. У мовознавчій літературі знаходимо визначення «стилістична ономастика» та «поетична ономастика». У наш час літературно-художня ономастика стає все більше об'єктом для дослідження, хоча активний процес її розвитку припадає ще на другу половину ХХ століття [23, с. 325]. Важливою постаттю в українській ономастиці є Ю. Карпенко, який створив Одеську ономастичну школу і очолював її більше 40 років [33, с. 326].

Літературно-художня ономастика має тісний зв'язок зі стилістикою, етимологією, лексикологією та традиційною ономастикою [33, с. 327]. Літературно-художні оніми є центральними вузлами художнього твору, його частиною, які характеризують, доповнюють атмосферу оповіді та мають власну важливу роль у структурі тексту.

У процесі вивчення власних назв у творі маємо пам'ятати, що оніми залежать від жанрових особливостей тексту. Розуміємо, якщо жанр твору – історичний роман, то оніми в ньому будуть цілком реальними, а в творі фантастики – вигаданими. Незважаючи на те, що зазвичай оніми складають лише до 4% тексту, їхня художня роль є дуже важливою. Власні назви в картині твору прикрашають та підкреслюють деталі тексту, однак, щоб зрозуміти написане, слід проаналізувати власні назви, які використав автор [18, с. 75].

На позначення онімів у художньому творі учені використовують терміни «поетонім» та «літературно-художній онім». Поетонім – це елемент художнього тексту, який має певне стилістичне навантаження, зазнає

функціональної перебудови (бере на себе виконання інших завдань, ніж у мові) та допомагає в створенні образності художнього тексту [28, с. 24]. Окрім цього, у літературній ономастиці послуговуються ще й такими термінами: власну назву позначають як «літературний онім», їхню сукупність – як «літературну онімію», паралельно з ними функціонують терміни «поетонім» та «поетонімія». Отже, за О. Карпенко, літературно-художній онім, або поетонім, – це власна назва, яка вживана саме в художньому тексті [16, с. 71].

Зважаючи на все вище зазначене, аналіз онімів передбачає проникнення в художній текст – з метою виявлення їхніх функційних ознак [23, с. 326].

Топоніми в художньому тексті завжди взаємодіють з іншими засобами відтворення дійсності, можуть виконувати стилістичну та експресивну роль [31, с. 83]. Топоніми містять у собі інформацію, яку приховано або спеціально передає читачеві додаткову інформацію, закладену автором. Вивченням топонімів у художньому тексті викладено в працях багатьох українських дослідників, серед них: Ю. Карпенко, Г. Шотова-Ніколенко, О. Саврей, Д. Бучко, О. Немировська, М. Янко та інші.

Топонімікон у творі не є однорідним, адже автор може вжити реальні назви географічних об'єктів та створювати власні вигадані назви, які зумовлюють задум та сюжет тексту. Кожен автор створює топонімікон, визначений концепцією твору, усі назви в якому впливають на побудову сюжету. Топоніми як компонент художнього цілого трансформуються і створюють «просторову домінанту» твору [36, с. 105].

Топоніми, за Ю. Карпенком, у дослідженнях поділяють на топоніми переднього плану, які безпосередньо локалізують місцеві події, про які йдеться у творі, та топоніми заднього плану, які виступають у ролі зв'язку тексту твору з дійсністю [19, с. 59].

До того ж персонажі художнього твору зазвичай весь час переміщаються, змінюють локацію. Як правило, герой тексту має одне ім'я і може побувати в різних місцях. Як наслідок антропонім один, а топонімів

багато. Антропоцентризм у художньому творі не означає нагромадження великої кількості персонажів, а передусім свідчить про увагу автора до них. [51, с. 332].

Топонімний простір може ставати чинником, який поповнює лексичний потенціал мови. Може виникати таке явище, коли від топонімів з'являються загальні назви. Наприклад, від назви населеного пункту можна утворити іменник на позначення жителів цієї території або сформувати похідний (відносний) прикметник. Однак, залишається невідомим те, наскільки часто живляються в мові загальні назви, похідні від географічних назв [17, с. 40].

У 70–80-х рр. ХХ ст. українські мовознавці проводили дослідження з української літературно-художньої антропонімії на базі творів українських класиків ХІХ ст. На думку А. Вегеш, над цими розвідками працювали С. Бевзенко, Л. Белей, Н. Журавльова, О. Григорук, В. Лобода, І. Ковалик, Л. Масенко та ін [8, с. 9].

Своїми ономастичними розвідками відомий Л. Белей. У його фундаментальних працях «Українська літературна антропонімія кінця ХVІІІ–ХХ ст.» [4], «Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії ХІХ–ХХ ст.» [5] на основі досліджень українських літературно-художніх антропонімів було здійснено класифікацію прізвищ та імен, що функціонують в художніх творах. Ці матеріали (й не тільки вони) сприяли написанню значної кількості монографій та статей, ставши теоретичною основою для нових студій.

У статті «До проблеми терміно-понятійної нормалізації літературно-художньої антропоніміки» Л. Белей пропонує літературно-художній антропонім, ужитий у тексті, називати персонажонімом, тобто це та назва, яку використовують на позначення персонажа. І водночас, на думку дослідника, до літературно-художніх онімів не варто зараховувати імена реальних осіб, які використовує автор у художньому тексті [3, с. 11].

Використання письменниками того чи іншого антропоніма залежить від авторського світобачення, часу написання тексту, «антропонімної моди» [27,

с. 4], часопростору літературного тексту. Саме це виклає інтерес у ономастів і спонукає їх досліджувати літературно-художні антропоніми.

О. Карпенко в статті «Про літературну ономастику та її функціональне навантаження» писала, що творець тексту вирішує дати своїм героям імена, щоб вони підкреслили їхні особливості та роль у сюжеті оповіді [16, с. 69]. Загалом, головне в літературно-художньому антропонімі те, що він є не тільки елементом тексту, а ще й засобом, який вміщує в собі додаткову інформацію про носія – його звички, походження, характер. Це допомагає читачеві краще зрозуміти персонажа та глибше зануритися в розповідь.

До того ж важливим є те, чи антропонім, використаний у тексті, вигаданий (тобто є фіктонімом, створений автором для сюжету тексту), чи має реального прототипа в житті, наприклад, це історична особа. Відмінність між ними в тому, що фіктоніми належать виключно до художнього тексту, є фактом мовлення, а реальні назви «входять до її усталеного лексичного складу, мовної системи загалом». Але й бувають винятки, коли поетонім може стати фактом мови, якщо продовжує життя за межами тексту й починає вживатися в щоденному мовленні. Наприклад, бібліонім *Хам* перетворився з власної назви на загальну – став лексемою на позначення характеру людини, що залежить від його поведінки, моральних принципів та світогляду [53, с. 109].

Літературні оніми, зокрема й антропоніми, на відміну від власних назв, що реально функціонують у мовному просторі, мають певне стилістичне навантаження і виконують відповідні функції [53, с. 109].

1.2. Функційно-стилістичне навантаження онімів у художньому тексті

Як правило, у літературно-художній ономастиці розмежовують функційне навантаження топонімів та антропонімів. Адже загалом ці назви можуть виконувати різні функції. Саме тому варто розглянути кожен кожний вид оніму окремо.

1.2.1. Функційна роль літературно-художніх антропонімів

Майже кожен із дослідників літературно-художніх антропонімів створив власну класифікацію щодо функційного навантаження власних назв у художньому творі. Автор добирає певний онім для свого тексту з метою виконання певних завдань: для розвитку сюжету або для підкреслення ролі героя в оповіді.

Свою функційну класифікацію літературно-художніх антропонімів запропонував Л. Белей, поділивши їх на чотири групи: *нейтральні*, *характеристичні*, *дейктичні* та *ідеологічні* антропоніми. Перша група – *нейтральні* антропоніми, тобто ті назви, які не мають «супровідних конотацій». *Характеристичні* антропоніми, тобто ті, які мають своє функційне забарвлення. Серед них науковець виокремлює ще додаткові чотири підгрупи:

1. Назви, які підкреслюють національні чи регіональні особливості. Автор твору використовує їх, щоб показати колорит місцевості, про яку розповідає. Це можуть бути прізвища чи прізвиська.

2. Назви, які звужують локалізацію твору, тобто хронологічно окреслюють історичний час, про який йде мова. Їх ще називають хронологічно значущими. Вони є особливо важливими для історичних романів.

3. Назви, які відтворюють соціальний статус носія, тобто соціально значущі. Вони відображають походження людини, чим займається, де проживає та ін.

4. Характеристично-оцінні назви, які додані в текст для емоційно-експресивної оцінки. Л. Белей ділить їх ще на експресивно-оцінні та інформаційно-оцінні.

Дві останні функції, а саме *дейктична* та *ідеологічна*, неспівмірні з переліченими функціями вище через свою частковість, тобто функційну обмеженість. *Дейктична* функція – це коли назва антропоніма вказує на

реальний прототип чи протонім у персонажа. *Ідеологічна* функція в літературно-художньому антропонімі виступає на перший план, коли автор прагне дати не скільки характеристику персонажеві, а ідеологічно підкреслити його роль у творі. Яскраво це виражено, наприклад, у художній літературі радянського періоду та одах XVII ст. [5, с. 8–10].

Також мовознавці доводять, що літературно-художній антропонім може містити в собі значення двох, а то й більше ознак. Існують різні комбінації, серед яких найпоширенішими є соціально-хронологічна, соціально-національна, хронологічно-ідеологічна, об'єктно-вікова ознаки та ін. [8, с. 45].

М. Торчинський пропонує свою функційну класифікацію поетонімів (для позначення літературно-художнього оніма він використовує саме термін «поетонім»), виокремлюючи серед них сім груп.

1. Антропоніми, що виконують номінативно-диференційну функцію. Власна назва не має додаткових конотацій. Вона функціонує в тексті, щоб одночасно називати денотати і диференціювати їх залежно від того чи іншого об'єкта номінації.

2. Антропоніми, що виконують характеристичну функцію. Поетоніми мають соціальне, національно-регіональне, часове або інше інформаційно-оцінне значення.

3. Антропоніми, що виконують ідеологічну функцію. Оніми дають енциклопедичну характеристику та ідеологічну оцінку денотату, до того ж часто це відбувається на рівні символізму.

4. Антропоніми, що виконують емотивну функцію, тобто власна назва в тексті має реального прототипа.

5. Антропоніми, що виконують емоційно-експресивне навантаження. Власні назви мають завдання викликати в читача емоційно-експресивну оцінку зображеного.

6. Антропоніми, що виконують естетичну функцію, тобто поетоніми в тексті виступають як «мірило прекрасного».

7. Антропоніми, що виконують ідіостилістичну функцію. Використання поетоніма в тексті залежить від індивідуального світу автора, залежно від цього власні назви мають різні стилістичні можливості.

Отже, власна назва в оповіді залежить від жанру тексту, творчого світу автора, які він ставить перед собою завдання та, звичайно, від психологічних даних читача [43, с. 299–300].

Свою класифікацію запропонувала Л. Селіверстова. Вона констатує, що автори вибирають:

- 1) імена, які використовують для створення цілісного образу центрального героя твору;
- 2) імена, які є допоміжним елементом для розкриття образу або ідеї твору;
- 3) імена, які в тексті відтворюють колорит епохи;
- 4) імена, які містять в собі етимологічну інформацію;
- 5) імена, які використовують для поширення контексту твору;
- 6) імена, які використовують для оцінки різних понять, подій;
- 7) Імена, які передають асоціації, викликані ними [37, с. 192].

Отож, кожен з ономастів для аналізу функційного навантаження онімів у художньому творі пропонує свою широку систематизацію власних назв. Можемо помітити, що загалом у різних класифікаціях деякі функційні особливості антропонімів збігаються.

1.2.2. Функційна роль літературно-художніх топонімів

Спираючись на власне прочитання інформації з художнього тексту, дослідники літературно-художніх онімів створювали власні класифікації щодо функційної ролі топонімів у художньому творі. Саме тому нині це питання є відкритим, оскільки не існує загальноприйнятої, універсальної та цілісної класифікації функційного навантаження літературно-художніх топонімів [29, с. 162].

Важливим фактом є те, що реальні оніми в тексті виконують зазвичай номінативну функцію та мають нейтральне забарвлення. Водночас літературні оніми виконують насамперед стилістичну функцію, бо автор використовує онім у тексті з «художніми настановами» [16, с. 70].

Топоніми в полотні художнього твору передусім структурують простір та окреслюють територію, де відбуваються події. Отож, основні функції, які виконує топонім у тексті це *просторово-орієнтаційна*, *хронотопна* та *локалізаційна*. Але усі разом вони реалізують саме *номінативну* функцію топоніма [10, с. 20].

Водночас під час дослідження географічних назв у творі стає зрозумілим те, що функції топонімів досить різноманітні: вони не лише вказують на місце перебування героя, але й можуть виконувати стилістичну функцію, мати експресивне та стилістичне навантаження. Їх називають топоніми-символи, вони виконують *характеристичну*, *фонову* та *описово-зображальну функції* [45, с. 106].

Топоніми, на думку Г. Шотової-Ніколенко, є влучним та економним способом подання історії, зміщення часових пластів, і вони виконують *текстотвірну*, *виразову-символічну* і *експресивно-естетичну* функції [51, с. 12].

Ю. Карпенко виокремлює оніми, що виконують такі функції: *номінативну*, *хронотопічну*, *характеризуючу*, *експресивну*, *текстотвірну* та функцію *виразовості* (образності, тропеїчності) [23, с. 328].

Отож, можемо помітити, що іноді виявлено однакові риси функційного навантаження топонімів та антропонімів у художній оповіді, але, не зважаючи на це, кожен із видів онімів виконує свою особливу функційну роль у тексті.

1.3. Зв'язок літературно-художніх онімів з реальним ономастиком

Безперечно, оніми в картині твору пов'язані з реальними топонімами та антропонімами, оскільки роман передає певну реальність, навіть, якщо вона

вигадана. Саме тому, не зважаючи на жанрові особливості роману, варто спиратися на реальну видову класифікацію онімів.

1.3.1. Видова класифікація топонімів

Топонім – це онім, який вміщує в собі знання про конкретну географічну територію та інформацію про історію, культуру, звичаї мешканців, набуті у процесі історичного розвитку. Унікальність топонімів як культурних знаків полягає в їхній здатності формувати образ, поглиблюючи світобачення, світорозуміння, моральні, етичні та естетичні засади [12, с. 20].

Традиційну класифікацію назв географічних об'єктів подала в своєму навчальному посібнику «Топоніміка» Г. Лабінська. У ньому дослідниця виокремила такі класи топонімів: ойконіми – назви населених пунктів; астроніми – назви міст; урбаноніми – назви внутрішньоміських об'єктів; годоніми – назви вулиць; агороніми – назви площ; дромоніми – шляхи сполучення; гідроніми – назви водоймищ; океаноніми – назви океанів; пелагоніми – назви морів; лімноніми – назви озер; потамоніми – назви річок; гелоніми – назви боліт; ороніми – назви гір; дрімоніми – назви лісів; мікротопоніми – малі населені географічні об'єкти та макротопоніми – великі незаселені географічні об'єкти, хороніми – назви територій, етноніми – назви етнічних спільнот, антротопоніми – назви географічних об'єктів, які утворені від власного імені людини, зоотопоніми – від назв тварин, фітотопоніми – від назв рослин [24, с. 14–15].

Як бачимо, питання універсальної класифікації топонімів залишається проблемним, адже кожен дослідник підходить до класифікування по-своєму, хоча топоніміка зосереджується на явищах, універсальних для всіх країн. Існує декілька класифікацій топонімів, у основу яких покладено різні ознаки. Наприклад, Н. Таранова в статті «До питання класифікації топонімів». зазначає, що питання класифікації топонімів є досить суперечливим, адже категоризація має бути простою, логічною та універсальною. Покликаючись

на перші спроби класифікації слов'янських онімів і аналізуючи класифікації онімів різних мовознавців, Н. Таранова створила розширену класифікацію топонімів. Вона виокремлює такі різновиди топонімів:

1. *Ороніми* – назви елементів рельєфу.
2. *Гідроніми* – назви водних об'єктів, серед яких виокремлено:
  - *лімnonіми* – назви озер;
  - *гелоніми* – назви боліт;
3. *Біоніми* – назви представників органічного світу, серед яких:
  - *дрімоніми* – назви лісів;
  - *дендроніми* – назви парків;
4. *Хороніми* – назви території, серед них виділено:
  - *сувереноніми* – назви незалежних держав;
  - *райононіми* – назви адміністративних частин країни: автономії, області;
  - *зононіми* – назви географічних поясів і зон;
5. *Ойконіми* – назви будь-яких населених пунктів, серед яких:
  - *астіоніми* – назви міст;
  - *комоніми* – назви сіл;
  - *пагоніми* – назви сільських територій;
  - *мікроойконіми* – назви хуторів, фільварків, присілків.
6. *Урбаноніми* – назви будь-якого міського об'єкту [40, с. 18–19].

Деякі класифікації топонімів належать Ф. Міклошичу [41, с. 173], Ю. Карпенку [41, с. 174], А. Титаренку [41, с. 177] та іншим. Останнім часом дослідники зосереджують свою увагу на назвах міських об'єктів.

1.3.2. Видова класифікація антропонімів

Антропоніміка – розділ ономастики, який вивчає антропоніми [8, с. 6]. Антропонім – це особове ім'я, прізвище, ім'я по батькові людини. Також до антропонімів належать псевдоніми та прізвиська, серед яких виділяють патроніми, матроніми, андроніми та ін.. Об'єктом дослідження

антропоніміки є іменування людей [47, с. 3], а предметом – усі особливості цих найменувань [44, с. 224].

Зазначають, що антропоніміка досліджує шляхи утворення імен людей, впливи історичних чинників на найменування особи, як загальна назва перетворюється на антропонім, які є класи антропонімів та ін. У назвах імен відображено багатство культури, побут, духовне та політичне життя народу, демографічні процеси [47, с. 5]. Вивчення всіх цих аспектів дає невичерпне джерело для досліджень у царині історії етнічного складу населення, меж їхньої території (особливо у багатокультурних країнах) та впливів на розвиток різних суспільних тенденцій [47 с. 13]. Також у антропонімах можна знайти корисну інформацію щодо етимології слів та всієї лексичної системи конкретної мови.

Окрім усіх перелічених аспектів, антропоніміка займається й вивченням правильного написання імен іншими мовами, відмінюванням імен та ін.

М. Торчинський у статті «Українська ономастика: історія, сьогодення, перспективи» зазначає, що антропонім став центром досліджень одним із перших. За період активних досліджень ономастики мовознавці з'ясували етимологію, походження, час виникнення, мотив, спосіб творення та інші чинники, які впливають на вибір імені та прізвища, а також схарактеризували їх. У майбутньому науковці мають провести аналіз стилістичних та кодифікаційних особливостей саме прізвищ; адже найбільш довершеною є вивчення ознак імен по батькові (через нескладність реалізації завдання) [44, с. 234–235].

Початок розвитку української антропоніміки пов'язують з іменем І. Франка, який досліджував типи прізвищ, класифікацію «прізвищевих назв» та вплив соціальних та економічних явищ на творення прізвища [25, с. 75].

Розвиток української антропоніміки розпочався в другій половині ХХ ст. Тоді вчені робили спроби класифікувати антропоніми на основі історичного матеріалу [8, с. 9]. Зокрема, І. Сухомлин [38], І. Железняк [13] та В. Денисюк

[11] вивчали в своїх працях саме історичний аспект антропонії в українській мові. Дослідження проводилися на основі історичних документів, пам'яток ділової та побутової писемності.

Антропоніміку розвивали та досліджували Л. Белей, Ю. Карпенко В. Горпинич, Ю. Ісат, Б. Комаров, Г. Лозко, К. Лук'янюк, Н. Бабич, Н. Колесник, М. Скаб і Я. Редьква, М. Матіїв, І. Мороз, Л. Осташ і Р. Осташ; Л. Пономаренко, Л. Скрипник, В. Чабаненко, П. Чучка та багато інших [44, с. 222].

Українські мовознавці найчастіше досліджували прізвища різних регіонів. Прикладом таких студій може бути фундаментальна монографія П. Чучки «Антропонімія Закарпаття» [48], де було комплексно проаналізовано історію власних назв закарпатців. Усі ці розвідки допомагали краще зрозуміти етнічні, історичні та міграційні процеси цього регіону.

Серед досліджень регіональних антропоніміконів відомі праці Ю. Бабій, присвячені прізвищам Середньої Наддніпряниці [1], зокрема їхнім словотвірним особливостям та динаміці розвитку. Б. Близнюк проаналізувала прізвища, прізвиська та імена Гуцульщини [6], Г. Бучко вивчала найменування Бойківщини [7]. Л. Кравченко провела аналіз метричних книг Лубенщини [21], Н. Вирста вивчала Покуття [9], а Р. Падалка розглядала прізвища Слов'янського району на Донеччині [34], Н. Рульова – Західне Поділля [35], Ю. Фернос – Уманщину [46] та ін [44, с. 25].

Монографію С. Медвідь-Пахомої «Еволюція антропонімічних формул у слов'янських мовах» [26] (яку ми теж використовували в нашому дослідженні), за словами М. Торчинського, можна кваліфікувати як завершальний етап у вивченні антропонімів [44, с. 226]. Дослідниця проаналізувала багатолексемні антропонімічні формули та однолексемні найменування. Вона простежила еволюцію переходу від «однолексемної системи іменування людини до антропонімічних формул», визначила фактори, які впливають на вибір імені.

Власними іменами називаються слова, які дають людині при народженні і за якими особи відомі в громаді [47, с. 82]. Сучасні мовознавці використовують також інші терміни, зокрема й особове ім'я.

Особове ім'я – вид антропоніма, що надається людині при народженні, або в рідкісних випадках його обирає для себе доросла людина, коли змінює своє ім'я. Це назва за якою людина відома все своє життя в суспільстві [22, с. 21].

Назви по батькові це слова, що входять до складу іменування людей і означають батька носія того чи іншого імені [47 с. 82]. Ім'я по батькові людина має все життя те саме. Наприклад, дівчина, виходячи заміж, має можливість змінювати прізвище, але назва по батькові залишається тією самою [26, с. 95].

Прізвищем називається спадкове найменування, що переходить із покоління до покоління: від батька або матері до сина і дочки, від чоловіка до дружини або навпаки [47, с. 82]. Прізвище – одиниця незмінна. Особа може мати за все життя величезну кількість прізвицьк, залежно від місця перебування та ситуацій, але прізвище залишається незмінним. Винятком є ситуація, коли дівчина, беручи шлюб, змінює прізвище [26, с. 107].

Прізвицьками називаються слова, які даються людям у різні періоди їх життя за тією чи іншою властивістю вдачі, зовнішнім виглядом та ін [47, с. 82].

Види прізвицьк: індивідуальні (дані носієві прямо чи метафорично за його індивідуальними рисами), родичівські (вказують на його причетність до якогось родича), сімейно-родові (передаються в спадок та є багатопокілінними) та колективні (групові антропоніми, які розповсюджуються на кожного члена колективу) [22, с. 170].

Серед видів прізвицьк виділяють андронім (маритонім) – вид антропоніма, іменування жінки за іменем, прізвищем чи прізвицьком її чоловіка [22, с. 183].

Патронім розглядають у декількох значеннях: у вужчому це власна назва сина чи дочки, утворена від батькового найменування. У ширшому це

спадкова назва особи, утворена від іменування когось із предків по батьковій чи материній лінії [49, с. 426].

Матронім – власна назва сина чи дочки за іменуванням матері чи когось із предків по материній лінії [22, с. 186].

Окрім того, існує структурна класифікація антропонімів. Дослідники поділяють оніми за кількістю слів у найменуванні на *одночленні*, *двочленні* та *багаточленні* [8, с. 41].

Отож, згідно з досліджень мовознавців існують різні класифікації вивчення топонімного та антропонімного поля тексту, але бачимо, що стрижень у всіх наведених класифікаціях один, і це – реальний ономастикон.

Висновок до розділу 1

Насамперед, літературно-художня ономастика вивчає власні назви в художній картині твору. З усіх опрацьованих праць нам імпонує саме термін літературно-художня ономастика, запропонований Л. Белеєм. Літературно-художній онім – це власна назва вживана в художньому тексті. У наш час вивчення онімів у художньому тексті є популярною темою в мовознавців.

Власні назви, а особливо топонімна лексика, вирізняються своєрідністю функціонування в художньому тексті залежно від жанру та стилю автора. Дослідження топонімів у художніх творах – це невичерпне джерело для аналізу. Загалом під час аналізу онімного поля в художньому тексті увага прикута саме до дослідження антропонімів, адже зазвичай у оповіді міститься більша кількість саме цих назв.

Для того, щоб провести глибинне дослідження роману «Чорний Ворон» ми розділили текст на топонімний та антропонімний простір. Твір оповідає нам про події, зображені на реальному історичному підґрунті, тому більшу частину онімного поля складають саме реальні назви, хоча для створення художньої картини твору автор використовував і вигадані елементи. Під час проведення аналізу географічних назв ми використали деякі елементи

видової класифікації Н. Таранової, а для повного аналізу власних імен персонажів було використано класифікації Л. Кравченко та М. Худаша.

Для вивчення функційного навантаження онімів у романі ми послуговувалися елементами різних класифіцій, представленими дослідниками в царині літературно-художньої ономастики.

РОЗДІЛ 2. ТОПОНІМИ В ОНІМНОМУ ПРОСТОРИ РОМАНУ

В. ШКЛЯРА «ЧОРНИЙ ВОРОН»

2.1. Роль топонімів у створенні художнього полотна твору

Аналіз історичного роману «Чорний ворон» засвідчив використання автором 201 топоніма в 593 контекстах. Топонімікон роману переважно позначає реальні географічні об'єкти. Це зумовлено жанровими особливостями твору, сюжетом та діями головних героїв твору.

Ужиті в романі топоніми – важливий історичний елемент, у них міститься інформація про наше історичне минуле. Довгий час історію Холодноярської республіки приховували або подавали спотворено, щоб українці не знали про місця свого героїчного минулого.

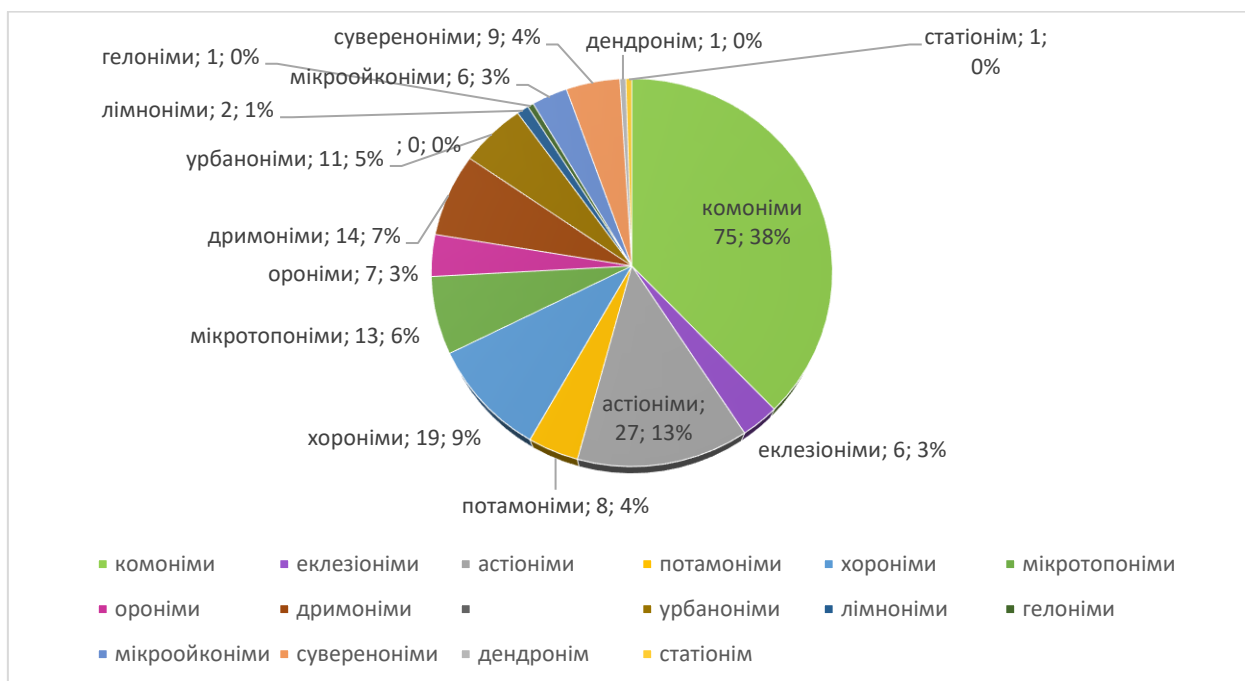
2.1.1. Видова класифікація топонімів, ужитих у романі

Топонімікон роману позначає різні географічні об'єкти, відповідно, письменник використав у тексті різні класи топонімів, що можна пояснити оповіддю роману, де задіяно багато географічних локацій.

З опрацьованих нами назв географічних об'єктів було виявлено, що на комоніми припадає 75 онімів, що становить 38 % від загальної кількості топонімів, ужитих одноразово в романі: *Журинці*, *Балаклея*. Астіонімів виявлено 27 одиниць, це складає 13 % від усієї кількості: *Кременчук*, *Сміла*; хоронімів – 19 назв, а саме 9 % від загальної кількості: *Уманщина*, *Чигиринщина*; дримонімів – 14 (7 %): *Чорний ліс*, *Сірий ліс*; на позначення мікротопонімів та ергонімамів використано 13 онімів – це 6 % від загальної кількості: *Носачівський кооператив*, *Лук'янівська в'язниця*. Також було розглянуто 11 урбанонімів (5 %): *станція Балин*, *станція Бобринська*; 8 потамонімів (4 %): *Гнилий Тікич*, *Тясмин*; 9 суверенонімів (4 %): *Україна*, *Польща*; 7 оронімів (3 %): *Холодний Яр*, *Скрабовий Яр*; 6 еклезіонімів (3 %):

Мотронинський монастир, Свято-Троїцька церква; 6 мікроойконімів (3 %): *хутір Буда, хутір Чернячки*; 1 лімнонім *Великоднє озеро*; 1 дендронім *Софіївський парк* та 1 статівонім *Табір Гупала*.

Кількісне та відсоткове співвідношення всіх топонімів роману подано на малюнку 2.1 (див. малюнок 2.1). Зазначимо, що в цій діаграмі позначено кількість кожного класу топонімів із врахуванням їхнього одноразового використання у творі, а не в усіх мікроконтекстів.

Малюнок 2.1. Кількість топонімів, ужитих у романі одноразово

Що ж до частотності вживання одного літературно-художнього оніма, то найуживанішими в романі є оронім *Холодний Яр*, використаний у тексті 42 рази, астіонім *Звенигородка* (фіксуємо вживання 30 разів), суверенонім *Україна* – 16, астіонім *Умань* – 13, дримонім *Лебединський ліс* – 13, комонім *Лебедин* – 11 та еклезіонім *Мотронинський монастир* – 10. Це пояснюється особливостями оповіді, адже всі перераховані топоніми знаходяться на території сучасного Черкаського району Черкаської області.

Події, описані в романі, відбуваються на території України, тому більшу частину складають *комоніми, хороніми, астіоніми*, які пов'язані переважно з

центральною частиною нашої держави. Водночас автором використано сувереноніми, астіоніми та хороніми, пов'язані із територіями інших держав, напр.: *Єгипет* «<...> утікаємо від Ірода до *Єгипту*» (с. 239) ¹, *Румунія*, *Польща* «Між *Польщею* та *Румунією* підписано...» (с. 226), *Болгарія* «<...> було проголошено нашу незалежну державу, яку... визнали ... *Болгарія*» (с. 139), *Австро-Угорщина* «<...> було проголошено нашу незалежну державу, яку... визнали *Австро-Угорщина*» (с. 139), *Смоленщина* «<...> поїде на свою *Смоленщину*...» (с. 356), *Горки* «<...> охороняв у *Горках*» (с. 78).

Василь Шкляр уживає різні варіанти позначення топоніму Росія, з відчутним саркастичним та глузливим відтінком, наприклад: *Московія* «Покинув все і пішов у *Московію*?» (с. 275), *Кацапщина* «З яких це пір на *Кацапщині*...» (с. 145), *Росія* «А *Росію* ти любиш?» (с. 356).

Оскільки в романі автор оповідає про події часів існування Холодноярської республіки, то в тексті названі об'єкти, які дають точну локалізацію місцевості, пов'язані з землями Черкаської області: *Чигиринщина* «Подільський «документ» я заготував ще на *Чигиринщині*» (с. 295), *Уманщина* «Ще донедавна тут, на *Уманщині*...» (с. 279), *Холодноярщина* «<...> бандитское движение на *Холодноярщине* выгядит...подавленным» (с. 252). Варто зауважити, що архівні документи автор подає мовою оригіналу).

Важливим елементом картини твору є широка палітра *комонімів* Черкащини: *Білозір'я* «Уночі загін вирушив на *Білозір'я*» (с. 377), *Лебедин* «Дізнайся, чи він був минулого літа в *Лебедині*» (с. 199), *Жаботин* «Цих уже зустрічали в *Жаботині*...» (с. 124), *Балаклея* «<...> перестрівши в *Балаклеї*» (с. 62), *Мельники* «*Мельники* село братів *Чучупаків*» (с. 78), *Старосілля*

---

¹ Тут і далі в круглих дужках подаємо сторінки цитат, зафіксованих у романі Шкляр В. Чорний ворон. Залишенець. 3 вид. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля». 2016. 432 с.

«<...> уцілів після тієї катавасії під Старосіллям» (с. 102), *Матусів* «<...> що їй показували в «Матусові» (с. 121).

Астіоніми здебільшого використані автором для з'ясування просторових переміщень персонажів, а також для окреслення території військових протистоянь, це також своєрідна карта для читача, який може уявляти місця знаходження військ, територіальний опис подій. Наприклад: *Київ* «<...> генерал Безручко поведе частину військ на Київ» (с. 188), *Черкаси* «Цей суд мав відбутися в Черкасах...» (с. 316), *Харків* «Гамалій мені сам доводив, що в *Харкові* червоний штаб уже наш» (с. 337), *Умань* «<...> дивізія, яка дислокувалася тоді в Умані» (с. 34), *Тернопіль* «<...> відправить нам до еміграційного дому в Тернопіль» (с. 308), *Кременчук* «<...> повезли конвоєм аж до Кременчука» (с. 89). Крім того, для створення просторового уявлення про вектор наступу, автор використовує й назви маленьких містечок: *Сміла* «<...> вдарити разом на *Смілу*, щоб Тясмин кров'ю підплив» (с. 337), *Кам'янка* «<...> розв'язалися, як мурашва, в напрямку <...> Кам'янки» (с. 27), *Звенигородка* «Готуйся до поїздки у Звенигородку» (с. 221), *Корсунь* «<...> до нього найзручніше дібратися від Городища, *Корсуня*, *Лисянки*» (с. 221), *Шпола* «<...> але дай мені час сходити до Шполи» (с. 252), *Чигирин* «<...> розв'язалися, як мурашва, в напрямку Чигирина...» (с. 27).

Також автор застосовує *потамоніми* з метою територіально показати переміщення героїв твору, вказуючи на тяжкий шлях їхньої подорожі. Річки були своєрідним символом очищення після боїв, засідок та місцем, де можна перепочити: *Тясмин* «<...> зараз ще та пора, коли можна і в Тясмині викупатися» (с. 223), *Дніпро* «З Дніпра навіть гатили бронеплави» (с. 54), *Гнилий Тікич* «Гнилий Тікич протікав попід лісом..» (с. 131), *Збруч* «<...> і мені треба переправити його за Збруч» (с. 247), *Ірдинь* «Її хата стояла глибоко в лісі серед боліт, вдовж <...> річечки Ірдинь» (с. 13), *Уманка* «Перед мостом через річку Уманка...» (с. 278).

У романі використані цікаві з точки зору походження *лімноніми* – назви водних об'єктів, а саме: *Гайдамацький став* «<...> потягли вниз до

Гайдамацького ставу» (с. 95) та *Великоднє озеро* «<...> скрута змусила мене написати записку й покласти в дупло...біля Великоднього озера» (с. 416). Тут помічаємо місцевий народний колорит, де назви продумувалися згідно з легендами та переказами: Гайдамацький став отримав таку назву через те, що в ньому нібито знаходилась гайдамацька скарбниця.

Згадано автором *мікроойконіми*, на території яких перебували, перепочивали персонажі: *Богуновий хутір* «Пересидівши ніч на Богунових хуторах...» (с. 348), *хутір Кресельці* «Добралися майже до хутора Кресельці...» (с. 362), *Відьмина Пазуха* «<...> ми зупинились у Відьминій Пазусі...» (с. 378), *Заяча Балка* «Тож вони почали відходити вбік – до хутора Заяча Балка» (с. 59), *куток Піски* «<...> непомітно в'їхати на світу куток <...>, що Пісками звався» (с. 113).

Важливу роль автор відводить *дримонімам*, адже на території, вкритій лісовими масивами, знаходилось державне утворення Холодноярська республіка. Ліс є важливим просторовим об'єктом розвитку сюжету – місцем життя, «гніздовище», за словами отаманів, захистом для героїв, напр.: *Лебединський ліс* «Незабаром ми вже були в Лебединському лісі» (с. 369), *Сокирний ліс* «<...> ми перейшли до Сокирного лісу...» (с. 388), *Попівський ліс* «<...> батальон наскочив на них у Попівському лісі» (с. 106), *Хлипнівський ліс* «Виманивши чималу кавалерію в Хлипнівський ліс» (с. 132), *Чорний ліс* «<...> які б вивели їх на отаманів ...Чорного лісу» (с. 184), *Гунський ліс* «Отамана Веремія ховали у Гунському лісі» (с. 1).

Варто зазначити цікавий випадок, пов'язаний з *дримонімом Гунський ліс*. У ході пошуку з'ясовано, що насправді ліс має назву Губський, а не Гунський. Автор у збірці есеїв «Треба спитати у Бога» зазначив, що під час написання роману комп'ютер не зрозумів топонім *Губський ліс* та виправив його на *Гунський*. В. Шкляру ця ідея сподобалась, він вирішив, що це знак згори, тому залишив виправлену назву [50].

Як було зазначено раніше, *оронім Холодний Яр* є одним із найуживаніших топонімів, адже ця місцина була важливим центром

визвольної боротьби українського народу 20 роки ХХ століття. Під час читання роману складається враження, що Чорний Ворон ставиться до лісу, як до живої людини, наприклад: «До того ж я страшенно скучив за Холодним Яром» (с. 348), «Але Холодний Яр не спав» (с. 367).

Окрім *ороніму Холодний Яр*, фіксуємо й інші: *Криве провалля* «Її вели за село до Кривого провалля» (с. 200), *Скарбовий Яр* «<...> що був заритий у глибинах Скарбового Яру...» (с. 359), *Великодня гора* «Трохи згодом попід Великодньою горою...» (с. 393), *Моринський яр* «<...> довелося тікати на Моринські яри» (с. 106).

Ще одним важливим елементом просторової картини твору є *суверенонім Україна*, який постає символічним образом роману, а також суверенонім УНР (Українська народна республіка), наприклад: «<...> що в твоєму серці Україна» (с. 161), «<...> як помирають за Україну!» (с. 164), «<...> у боротьбі за волю України...» (с. 226), «Тому іменем Української Народної Республіки я засуджую вас до страти» (с. 323), «Воля України або смерть» (с. 373). Наведені цитати презентують високий рівень патріотизму та пошанування рідної землі

Створенню картини територіального переміщення героїв роману сприяло використання автором у тексті *урбанонімів* та *мікротопонімів*. На території вокзальних станцій відбувалися дії, які вказували на протистояння повстанців і їхній супротив тогочасній владі, напр.: *Станція Цвіткове* «Одного разу на станції Цвіткове на них посунула хмара п'яних москалів...» (с. 39), *Станція Фундукліївка* «<...> розвідати, що діється на станції Фундукліївка» (с. 393), *Хирівка* «<...> ось же поруч станція Хирівка» (с. 228), *станція Балин* «Сталось це на станції Балин, під Кам'янцем. Болбочана тримали у вагончику...» (с. 284), *станція Бобринська* «<...> спільними силами вдарити на станцію Бобринська...» (с. 376), *дуб Залізняка* «<...> обігнули хутір Буду й таки побували біля дуба Залізняка» (с. 363).

Також у романі використані *ергоніми* на позначення виробничих об'єктів (заводів, кооперативів), на території яких відбувалися засідки та

«бої»: *Лебединський та Носачівський кооперативи* «<...> ми легко взяли каси Лебединського та Носачівського кооперативів...» (с. 347), *Лебединська цукроварня* «<...> достатньо було вистави на Лебединській цукроварні» (с. 247), *Лук'янівський тюрпод* «<...> відбувалося в Києві за високими мурами Лук'янівського тюрподу» (с. 335).

На увагу заслуговують *еклезіоніми*, де знаходилося осердя повстанського руху проти окупантів, місце підтримки та духовного спокою для головних героїв, наприклад: *Мотронинський монастир* (*Мотрин монастир*) «<...> передсмертний крик докотився аж до Мотриноного монастиря» (с. 17), *Онуфрійський монастир* «бачив його в Онуфрієвському монастирі» (с. 73), *Івано-Златоустівська церква* «вони <...> від жіночих плачів так розлютилися, що запалили дзвіницю Івано-Златоустівської церкви» (с. 91), *Лебединський Свято-Троїцький монастир* «Нову землянку залишенці викопали за 3 верстви від Лебединського Свято-Троїцького монастиря...» (с. 327).

Гелонім Ірдинське болото визначає місце сховку героїв роману, наприклад: «<...> Веремій з козаками щезає в Ірдинських болотах...» (с. 376), «<...> отаман вирішив перейти до Ірдинських боліт...» (с. 375), «<...> а сам повів загін до Ірдинських боліт...» (с. 378).

Детальніше ознайомитися з повною видовою класифікацією топонімів можна в Додатку 1 (див. Додаток 1 Топонімне поле роману Василя Шкляра «Чорний Ворон»).

2.1.2. Структурна класифікація топонімів, ужитих у романі

У дослідженнях реальної топонімії, окрім видової класифікації власних географічних назв, використовують і структурну класифікацію топонімів. Досліджуючи структуру географічних назв, мовознавці звертають увагу на кількість слів, а у деяких випадках і на кількість основ, у найменуванні й поділяють оніми, зокрема топоніми, на *одночленні*, *двочленні* та

багаточленні. *Одночленні* – це найменування топонімів, що мають у своїй структурі лише одне слово. Ці назви є найбільш вживанішою групою серед реальних топонімів, адже зазвичай назви складаються з одного слова. Назви географічних об'єктів, які складаються із двох слів, визначають як *двочленні*. *Багаточленними* вважають назви, утворені з двох чи більше компонентів [8, с. 41].

Аналізуючи структуру топонімів, що функціонують у романі Василя Шкляра «Чорний ворон», можемо стверджувати, що в творі використані топоніми з одночленною, двочленною та багаточленною (а саме тричленною) структурою.

Найчастотнішими виявилися найменування з *одночленною структурою*, вони становлять 63 % (цей відсоток поданий від кількості одноразового вживання топонімів у романі). Зазвичай це назви комонімів, потамонімів, хоронімів, сувереноніми та астіонімів, наприклад: *Макіївка* «<...> він був із тутешнього села Макіївки» (с. 254), *Сокирне* «Минаючи Сокирне, я послав Вовкулаку до...» (с. 378), *Златопілля* «чи десь під Златополем товче» (с. 51), *Худоліївка* «<...> як за Худоліївкою вигулькнуло йому назустріч кілька...» (с. 28), *Гусакове* «Коли вони знову зустрілися під Гусаковим» (с. 107), *Ірдинь* «<...> тяглися вздовж річечки Ірдинь...» (с. 223), *Донбас* «<...> вербувався з чужими документами на Донбас...» (с. 370), *Румунія* «<...> наче вивірений «місток» через Дністер до Румунії...» (с. 296), *Гайсин* «Під'їжджаючи надвечір до Гайсина...» (с. 282).

Топоніми *двочленної структури* становлять 35 % (цей відсоток поданий від кількості одноразового вживання топонімів у романі). Це назви дримонімів, мікротопонімів, хоронімів, комонімів, гелоніму та дендроніму, наприклад: *Гунський ліс* «<...> мене буде поховано у Гунському лісі» (с. 25), *Лебединська цукроварня* «<...> достатньо було вистави на Лебединській цукроварні» (с. 247), *Звенигородський повіт* «Він походить із села Журинці Звенигородського повіту» (с. 316), *Зелена Діброва* «Вони <...> помчали на сусідню Зелену Діброву» (с. 122), *Нова осота* «<...> ми лісом відійшли під

Нову Осоту» (с. 396), *Ірдинське болото* «<...> чого б це Дося опинилася біля Ірдинських боліт» (с. 57), *Софіївський парк* «<...> можливо, вона ще покаже йому Софіївський парк» (с. 38).

Найменший відсоток становлять топоніми з *тричленною* або *багаточленною структурою* (1% від загальної кількості одноразового вживання топонімів у романі). Це еклезіонім *Івано-Златоустівська церква* «вони <...> запалили дзвіницю Івано-Златоустівської церкви» (с. 62), історичний суверенонім *Українська Народна Республіка* «Тому іменем Української Народної Республіки я засуджую вас до страти» (с. 323) та ергонім *бакалійна лавка Ліхтера* «Проминули цирульню Боруха, бакалійну лавку Ліхтера...» (с. 237).

Можемо узагальнити, що здебільшого назви комонімів та астіонімів є одночленими, саме тому в романі виявлено найбільшу кількість онімів такої структури. Назви тричленною або багаточленною структури непридатні для творення топонімної картини твору, саме тому їх відсоток найменший.

2.2. Функційне навантаження різних класів топонімів у романі Василя Шкляра «Чорний Ворон»

Досліджуючи топоніми, виписані з тексту роману, за їхнім функційним навантаженням, ми з'ясували, що більшість назв не мають емоційно-експресивного забарвлення. Вони виконують суто *номінативну функцію*, вказуючи на напрямок дій чи місце розміщення героїв. Наприклад: *Скаліватка* «Тепер аж до Скаліватки ведіть ви» (с. 231), *Капітанівка* «Перед Капітанівкою Ларіон запропонував передихнути...» (с. 231), *Єлисаветград* «У Єлисаветграді живуть його батько, мати...» (с. 384), *Ірдинь* «<...> росли на заболочених берегах річечки Ірдинь» (с. 15), *Мошни* «У вересні двадцятого, коли в Мошнах збиралися три курені...» (с. 53).

Окрім основної номінативної функції, топоніми в романі виконують ще *символічну, естетичну, характеристичну, емоційно-експресивну та ідіостилістичну* функції. Розглянемо детальніше ці функції.

1. Топоніми, що виконують символічну функцію

Спостерігаємо, що символічного значення набуває суверенонім Україна, наприклад: «<...> що в твоєму серці Україна» (с. 161), «<...> як помирають за Україну!» (с. 164), «<...> яка ніколи не помре навіть у поневоленій Україні» (с. 305), «Воля України або смерть» (с. 373), «Тож продовжимо боротьбу за Україну...» (с. 409). Також згаданий вислів є в гаслі холоднорців «Воля України або смерть!», у якому він набуває філософського змісту: однозначність вибору для борців – або життя заради вільної Україна, або смерть.

Символічного значення набуває оронім *Холодний Яр*. Використовуючи його, автор наголошує, що це не просто назва місцевості, а просторове джерело оновлення, звідки зміни почнуться й поширяться далі, напр: «І повіє новий вогонь з Холодного Яру» (с. 373). До речі, цей вислів В. Шкляр запозичив із вірша Т. Шевченка «Холодний Яр», коли поет звертався з посланням до народу, згадуючи про історичні часи боротьби українців проти шляхти.

2. Топоніми, що виконують естетичну функцію

Естетичну функцію топоніми виконують тоді, коли постають у ролі художніх засобів: метафори, персоніфікації та ін. Наприклад: *Відьмина пазуха* «<...> на Відьмину Пазуху впали сутінки» (с. 388), «Відьмина Пазуха вабила мене тим...» (с. 378), *Дніпро* «<...> вилив на нас ціле Дніпро крижаної води» (с. 157), *Єгипет* «Немов Йосип з Марією та дитятком, утікаємо від Ірода до Єгипту» (с. 293), *Свято-Троїцька церква* «Навіть Свято-Троїцька церква горіла і падала...» (с. 402), *Городище* «Співали так наче Україною було насамперед їхнє Городище...» (с. 54).

3. Топоніми, що виконують характеристичну функцію

Топоніми в романі виконують характеристичну функцію з метою надати додаткового інформаційного значення для розуміння тексту: за такою географічною назвою стає зрозумілим походження чи характеристика об'єкта: *Гнилий Тікич* «Гнилий Тікич протікав понад лісом. Гнилим його назвали ще тоді, як затхнула у річці вода від татарської крові» (с. 131), місце поховання в *Гунському лісі* «мене буде поховано у Гунському лісі за 20 кроків на схід од старезного дуба» (с. 25), *Гора Стрилиця* «Гора Стрилиця лиса, у неї часто вдаряють блискавки...» (с. 375), *Холодний Яр* «У квітні Холодний Яр щільно вкривався заростями барвінку...» (с. 352).

4. Топоніми, що виконують емоційно-експресивну функцію

Емоційно-експресивну функцію виконують оніми, уведені в текст із метою викликати певну оцінку зображеного в читача, наприклад: *Івано-Златоустівська церква* «<...> пролунав вибух, що здригнулася навіть Івано-Златоустівська церква» (с. 422), *Лебединський ліс* «Він вийшов із землянки і вже поривався до свого Лебединського лісу» (с. 87), *Мотронинський монастир* (*Мотрин монастир*) «<...> потолок вчинила наругу над...Мотриним монастирем» (с. 100), *Холодний Яр* «Але Холодний Яр не спав» (с. 367). Автор таким чином хотів показати ставлення загарбників до наших святинь, що своїми діями вони несуть тільки руйнування та зло.

5. Топоніми, що виконують ідіостилістичну функцію

На нашу думку, хороніми *Кацапщина* та *Московія* мають ідіостилістичну функцію, адже автор вирішив використати саме ці позначення географічної території, для вираження негативної емоції, для надання назві певної міри саркастичного відтінку, щоб показати зневагу, наприклад: «З яких це пір на Кацапчині...» (с. 145), «Покинув все і пішов у Московію?» (с. 275).

Отже, у романі задіяні всі важливі функції топонімів, які допомагають краще розкрити художній задум автора, допомогти читачеві краще зануритися в оповідь.

Висновок до розділу 2

Отож, один із найкращих способів дослідити видову й структурну класифікацію топонімів та їхнє функційне навантаження в художньому полотні твору – це проаналізувати географічні назви в історичному романі. В. Шкляр провів багато часу з історичними документами, зокрема з архівами, тож усі географічні об'єкти є цілком реальними. До того ж події, які описує автор, теж правдиві.

У романі використано 201 назву географічного об'єкту в 593-х мінімальних контекстах. Топоніми, ужиті в романі, зумовлені жанровими особливостями оповіді (історичний роман передбачає використання великої кількості реальних географічних об'єктів).

В. Шкляр додає в текст широке багатство комонімів Черкащини, адже більшість подій відбувалося саме на цій території. Герої постійно змінювали свою локацію та давали зрозуміти радянській владі, хто тут господар, тому маємо велику кількість дримонімів, астіонімів та хоронімів. Найчастіше вжито в художньому тексті оронім *Холодний Яр* – головне місце натхнення, перебування та сховку для персонажів.

Найбільше використано саме топонімів з одночленною структурою – це пояснюється тим, що комоніми та астіоніми загалом складаються з одного слова.

Переважно топоніми виконували номінативну функцію, тобто окреслювали територію. Але разом з тим бачимо в тексті використання топонімів з символічною, характеристичною, ідіостилістичною та іншими функціями. Проаналізувавши текст, можемо зазначити, що символічного значення набувають оронім *Холодного Яру* та хоронім *Україна*, адже це в прямому сенсі територіальні об'єкти, за які велася важка та пекельна оборона. Холоднорярці намагалися всіма силами захистити їх від більшовицької навали.

РОЗДІЛ 3. АНТРОПОНІМИ В ОНІМНОМУ ПРОСТОРИ РОМАНУ

В. ШКЛЯРА «ЧОРНИЙ ВОРОН»

Василь Шкляр у романі «Чорний Ворон» використав 155 антропонімів у 2906-ти контекстах. Розглянувши топонімний та антропонімний простір роману, ми дослідили, що антропоніми в онімному полі роману складають більшу кількість. Аналіз дозволив нам виокремити види денотатів, які вони позначають, структуру, мотиви номінації та функційне навантаження літературно-художніх антропонімів роману. Детальну таблицю з кількісним використанням антропонімів можна переглянути в Додатку 2 (див. Додаток 2. Антропонімний простір роману Василя Шкляра «Чорний Ворон»).

3.1. Роль антропонімів у створенні художнього полотна тексту

Як правило, антропоніми в прозовому творі письменники використовують частіше, ніж будь-які інші власні назви. Винятком не став і роман Василя Шкляра «Чорний ворон».

Ми розглядаємо історичний роман, який розповідає про реальні події, отож автор протягом розвитку сюжету покликався на імена та прізвища цілком конкретних осіб, які існували в той період. В. Шкляр наближав персонажів до реальних героїв Холодноярської республіки, саме тому іноді було складно зрозуміти, чи ця людина існувала в реальному житті, чи – ні. На нашу думку, усі головні герої – це певні збірні образи всіх оборонців, які захищали Холодний Яр. Адже через недоступність та заборону про будь-яку згадку цього періоду імена багатьох холодноярців досі залишаються невідомими.

3.1.1. Антропоніми, пов'язані з реальними особами

Усі вжиті в романі антропоніми, пов'язані з реальними особами, умовно можна поділити на три групи: 1) антропоніми на позначення імен, прізвищ,

прізвищ реальних українських військових отаманів часів Холодноярської республіки (*Василь Чучупака, Мефодій Голик-Залізняк*); 2) антропоніми на позначення імен, прізвищ і псевдонімів історичних діячів, а саме іменування політичних та військових осіб (*Ленін, Симон Петлюра, Богдан Хмельницький*); 3) антропоніми на позначення імен, прізвищ і псевдонімів українських діячів культури (*Григорій Квітка-Основ'яненко, Леся Українка, Тарас Шевченко*).

1. Антропоніми на позначення реальних історичних осіб Холодноярської республіки та вигаданих персонажів, ужитих у романі

У тексті представлений 21 головний герой, їхні імена засвідчено в 1880 мінімальних контекстах. Загалом це отамани, холодноярці, їхні учні та близькі люди. За нашими підрахунками імена другорядних персонажів вживано в романі 986 разів. У діаграмі (див. Діаграму 3.1. «Частотність вживання імен головних героїв») позначено кількість вживання імен персонажів від загального числа антропонімів у романі.

Діаграма 3.1. Частотність вживання імен головних героїв

Зрозуміло, що здебільшого в тексті використано ім'я головного героя, а саме 399 разів, воно позначене прізвиськом *Чорний Ворон*. Часто холоднярці називали його також «отаманом» чи «батьком отаманом»: «що ти отаман Чорний Ворон, котрий залетів у їхні краї не з доброго дива», (с. 279), «Вовкулака вже здогадався, що батько отаман вирішив тільки полякати "бісових дітей"» (с. 333). Також у тексті розповідається про минуле *Ворона* – події, які змінили життя та вплинули на світобачення, через що він приєднався до повстанського руху. У цій частині оповіді помічаємо його й справжнє прізвище *Чорновус*, яке використане 37 разів.

Найвживанішими були також прізвисько холоднярця *Вовкулаки* – 262 рази та отаманів *Загороднього*, *Веремія* та *Гупала* – 125, 92 та 54 разів відповідно. Ім'я дружини отамана *Веремія Ганнусі* використано 90 разів, козачки *Досі Анілат* – 67 разів, а коханої *Чорного Ворона Тіни* – 80 разів. Найменше серед головних героїв бачимо вживання імені одного з *братів Момотів*, а саме *Захарка Момота* – лише 19 разів.

2. Антропоніми на позначення історичних політичних та військових осіб

Як ми вже зазначали вище, роман побудовано на основі реальних подій, тому велика частка персонажів – це імена живих людей. Разом з тим автор провів велику кількість часу за архівними документами, які довгий час були засекречені через заборону в Радянському Союзі згадувати події Холоднярської республіки. Тож певні персонажі мають своїх прототипів. Незважаючи на це, трапляються в романі підтвердженні імена та прізвища отаманів Холодного Яру й не тільки, наприклад: *Василь Чучупака* «холоднярський отаман Василь Чучупака загинув через коня» (с. 17), *Семен Гризло* «Чорновус аж рота розкрив, коли *Гризло* витяг з кущів зіщуленого москаля» (с. 46), *Мефодій Голик-Залізняка* «досі мовчазного Голика-Залізняка потягло на балачку» (с. 196), *Андрій Гулий-Гуленко* «У Звенигородці, певна річ, не було генерала Гулого» (с. 246).

Згадано прізвища військових полководців, які жили в один час з героями Холодного Яру та були важливими постатями в створенні Української Народної Республіки: *Симон Петлюра* «якщо Петлюра з Тютюнником уже не збиралися вертатися в Україну» (с. 184), *Нестор Махно* «тяжче, ніж із поляками, німцями, Денікіним, Врангелем, *Махном*» (с. 91), *Юрій Тютюнник* «Я передам генералу Тютюнникові, буде вам і подяка, й печатка» (с. 183).

Також трапляються історичні постаті, які певним чином надихали *Чорного Ворона* та його побратимів на боротьбу: *Северин Наливайко*, *Павло Павлюк* «Стоїть наш дубочок, хвалився Ладим, тільки під ним ніхто не сидить, ні *Наливайко*, ні *Павлюк*, ні *Хмель*» (с. 363), *Богдан Хмельницький* «велетенський тисячолітній дуб, названий у народі саме Залізнякавим, хоч під ним не раз спочивали і *Наливайко*, і *Павлюк*, і сам гетьман *Хмель*» (с. 359), *Максим Залізняка* «справді був гайдамацький скарб, закопаний тут ще *Максимом Залізнякам*» (с. 359).

Разом з тим є згадка інших історичних постатей: *Софія Бобринська* «щоб серед літа покатати на санях свою примхливу пасію Софію» (с. 36), *Чингізхан* «ім'я якогось великого полководця, щось таке, як *Чингізхан*» (с. 28),

3. Антропоніми на позначення імен, прізвищ і псевдонімів українських діячів культури

Використання автором імен відомих літераторів, діячів культури показує високий рівень освітченості персонажів. Не зважаючи на протистояння та важкі бої, холодноярці знаходили час для навчання та ознайомлення з українською класикою: *Григорій Квітка-Основ'яненко* «десь роздобув ще й книжечку *Квітки-Основ'яненка*» (с. 61), *Тарас Шевченко* «Начитався *Шевченка*» (с. 48), «Начитався *Шевченка*. Я часто питаюся у новачків: чого ти до мене прийшов? <...> Ти таке чув коли-небудь? Щоб чоловік прочитав *Шевченка* і став «бандитом»? От де сила!» (с. 48), *Леся Українка* «бібліотечці була ще збірка драматичних творів *Лесі Українки*, подарована Тіною» (с. 332) та інші.

Цікавим є ще й те, що автор послуговується іменами біблійних персонажів, тобто бібліонімами: *Давид*, *Урія*, *Соломон* та *Йоава*: «Давид убиває рідного сина *Урію*, *Соломон* прямо в шині убиває свого чесного сина-воїна *Йоава*...Де ще так оспівано *Молоха*?» (с. 280), *Іуда*: «*Іуда*, він і є іуда, – зітхнув я» (с. 31), *Йосип* «Про те, що ми з тобою, немов *Йосип* з Марією та дитятком» (с. 293).

3.1.2. Антропоформули на позначення персонажів роману

В. Шкляра «Чорний Ворон»

Проаналізувавши власні назви, які використав автор для позначення персонажів роману «Чорний Ворон», можемо виділити низку антропоформул, які класифікуємо на одночленні, двочленні та багаточленні. Серед них виокремлюємо такі (далі позначено кількість вживання кожного класу антропонімів з урахуванням їхнього використання в тексті в усіх мікроконтекстах):

Одночленні антропоформули:

- прізвисько – 1255 контекстів (43%): «Мабуть, живий, якщо вештається, – незворушно відказав *Василинка*» (с. 364);
- прізвище – 635 контекстів (22%): «*Гамалій*, *Завірюха* <...> Так могли обкрутити тільки свої. Перекинчики» (с. 245);
- гіпокористика (зменшено-пестливе ім'я, скорочена форма імені) – 524 контексти (18%): «Коли *Манюня* з *Тіною*, приспавши *Ярка*, шушукалися в сусідній кімнаті» (с. 282);
- повна форма особового імені – 167 контексти (6%): «А самі роздягайтеся. Мене звать *Євою*» (с. 309);
- андронім – 29 контекстів (1%): «до столу підтюпцем дріботіла заклопотана *Бениха*» (с. 43).

Двочленні антропоформули:

- повна форма особового імені + прізвище – 79 контексти (3%): «Підвівся б з могили *Василь Чучупака* — всіх трьох вивів би за вал» (с. 83);
- апелятив + прізвище – 73 контекстів (3%): «І ось *отаман Туз*, ніби відігрівшись, раптом почав прощатися» (с. 326);
- апелятив + повна форма особового імені – 73 контекстів (3%): «*Отець Тимофій* знов так виразно подивився на мене» (с. 300);
- гіпокористика + прізвище – 20 контекстів (1%): «*Митрюха Герасімов* не витримав» (с. 19);
- особове ім'я + прізвище – 14 контекст (1%): «він не мав того авторитету, який мала *Ціля Борух*» (с. 105);
- апелятив + прізвисько – 2 контексти (1%), напр.: «На цьому ми й попрощаємося з *отаманом Чорним Вороном*» (с. 423);
- псевдонім – 2 контексти (1%): «охороняв у Горках самого *Леніна*» (с. 78).
- повна форма особового імені + по батькові – 1 контекст (1%): «а ви, *Авруме Йосиповичу*, можете все. Я знаю <...> Ми всі ваші руки знаємо, ви його врятуєте» (с. 266).

Багаточленні антропоформули:

- апелятив + повна форма особового імені + прізвище – 6 контекстів (1%): «холоднорярський *отаман Василь Чучупака* загинув через коня» (с. 17);
- повна форма особового імені + ім'я по батькові + прізвище – 4 контексти (1%): «Він допитав їх поодинці. Гладун виявився першим заступником голови окружного виконкому *Федором Івановичем Касатоновим*» (с. 355);

Детальну характеристику структури антропонімів та їхніх антропоформул можна переглянути в Додатку 3 (див. Додаток 3. Антропоформули, вживані в романі «Чорний Ворон»).

Можемо зауважити, що найбільше використано в романі саме прізвиськ та прізвищ. Це зумовлено жанровою специфікою роману: кожен з холоднорців мав найменуватися прізвиськом задля безпеки, щоб вороги не знали справжнього імені. Автор часто використовував розмовну форму імені в тексті, а саме гіпокористики. Це можна пояснити тим, що роман насичений великою кількістю діалогів, а під час спілкування простіше використовувати саме розмовну форму імені, ніж повну.

3.2. Прізвиська та прізвища як стрижневі антропоніми роману

1. Прізвиська героїв роману

Літературно-художні антропоніми найбільше пов'язані з текстом: вони інформують читача, у яку епоху відбувається оповідь, про які історичні явища розповідає твір. Як ми вже зазначали вище, у романі було використано 1255 антропоформул, представлених прізвиськами. Загалом можемо стверджувати, що В. Шкляр на позначення головних героїв вживав здебільшого прізвиська.

Провівши лексико-семантичний аналіз прізвиськ персонажів роману «Чорний ворон», ми змогли виокремити групи, враховуючи лексичну базу та мотиви номінації, за якими найчастіше давали носієві прізвисько. Зауважмо, що інколи було складно відмежовувати, чи антропонім, ужитий у тексті, є прізвиськом чи прізвищем.

1. Прізвиська, в основі яких лежить особове ім'я, наприклад: *Василінка, Гарасько, Ладим*.

2. Прізвисько, яке виникло внаслідок okazіональної ситуації, наприклад: *Біжу*.

3. Прізвиська, в основі яких лежить найменування тварини, наприклад: *В'юн, Їжак, Квочка, Чорний Ворон*.

4. Прізвиська, які характеризують носія за зовнішніми чи внутрішніми ознаками, наприклад: *Босий, Ходя, Живун, Цокало*.

5. Прізвиська, лексичною базою яких є назви рослин, наприклад: *Дереза*.
6. Прізвиська, які окреслюють вид діяльності носія, наприклад: *Гриб*, *Сутяга*, *Фершал*.
7. Прізвиська, які окреслюють релігійні переконання носія, наприклад: *Невіруючий Хома*.
8. Прізвиська, лексичною базою яких є персонажі міфології, наприклад: *Вовкулака*, *Чорт*.
9. Прізвиська, в основі яких лежить абстрактна лексика, яка вказує українські свята, наприклад: *Коляда*.
10. Прізвиська, лексичною базою яких є предмети побуту, наприклад: *Козуб*.

З деякими історіями появи прізвиська в носія автор знайомить нас прямо в тексті. Часто виникнення іменування героя висвітлювалося в жартівливому контексті, наприклад, вибір прізвиська для *Вовкулаки*: «Цей любить воювати тільки вночі, – поблажливо осміхнувся Гризло. – Через те й назвали його Вовкулакою» (с. 43); *Біжу* «Насправді Біжу був наймолодшим із братиків Момотів, який дуже любив це слово "біжу" – що не попросиш його, куди не покличеш, куди не пошлеш, у нього на язиці одне лиш "біжу!"» (с. 199); *Цокала* «Цокало сердито поцокав язиком» (с. 353), «сказав Цокало і багатозначно цокнув язиком» (с. 358) та для *Василинки* «повернувся лише Василинка – безвусий хлопчина, схожий лицем на дівчинку <...> Того й Василинка, а не Василь» (с. 346).

Іноді отаманів знали не за прізвиськом, а за іменем та прізвищем, як-от: отаманів *Загороднього*, *Гупала* «Я зняв руку з кобури і важкими очима подивився на приголомшених отаманів – *Ларіона Загороднього*, *Гонту-Лютого*, *Дениса Гупала*, *Голика-Залізняка*» (с. 158).

2. Прізвища героїв роману

Провівши аналіз прізвищ, уживаних у тексті роману, можемо виділити певні особливості ідіостилю автора, зокрема його пріоритети в доборі прізвищ для героїв твору.

По-перше, помічаємо використання в романі великої кількості козацьких прізвищ, тобто прізвищ, які своїм корінням сягають козацької доби, наприклад: *Жуйвода* «Жуйвода провів пучкою великого пальця по лезу оголеної шаблі» (с. 163), *Завірюха* «Веди нас до загону, сотник Завірюха має серйозну розмову» (с. 187), *Зірвиголова* «Може, щось почувеш про нашу армію, то свисни! – крикнув навздогін Зірвиголова» (с. 290), *Добривечір* «За ним вилетів із сідла Добривечір» (с. 60), *Середа* «Саме тут над'їхав Завірюха з Гордієнком та Середою і почав підганяти» (с. 229). Ці прізвища є також певним інформативним елементом у творі, своєрідним символом зв'язку поколінь, адже таким чином автор начебто намагається показати, що справу, яку почали козаки, продовжують далі холодноярці.

По-друге, серед прізвищ часто помічаємо антропоніми із суфіксами **енко-/ -єнко-, -ко-**, наприклад: *Петреченко* «То говорив Петриченко, який виявляється, теж не спав» (с. 306), *Гордієнко* «Саме тут над'їхав Завірюха з Гордієнком та Середою і почав підганяти» (с. 229), *Дибенко* «Дибенко з великої гранчастої карафи налив усім самогону» (с. 138), *Панченко* «Не судилося бідному Панченкові переночувати» (с. 89), *Бойко* «Ми з Бойком так гарячково шарпнулися разом до тієї газети» (с. 143). Ці антропоніми повністю відповідають точній локалізації дій у романі, а саме Черкащині – центральній частині України, де такий тип прізвища є найпоширенішим. Також перераховані суфікси належать до тих, які виступають маркерами суто українських прізвищ.

Цікавим є епізод, де пояснюється походження прізвища братів *Чучупаків* – славетних борців Холодноярської республіки: «Оце, було, стане в сажу коло свиней і давай з ними по-московському цвенькати: «Чу-чу, пакосна!...Чу-чу! – повторив Чучупака. – Це ж так у нас до свиней погукують, коли вони шкоду роблять. То дід, чи то пак, прадід отак-о до них і звертався: "Чу-чу, пакосна!" Через те й на нього почали казати *Чу-чу-пака*. Відтоді ми всі *Чучупаки*» (с. 84). Це пояснення повністю відповідає мотивам

номінації прізвиськ. Помічаємо, що навіть сотні років тому українці вже розуміли значення мови та зневажали російську.

Отож, як і з прізвиськами автор пояснив використання та семантику прізвищ, ужитих у романі.

3.3. Функційне навантаження антропонімів у романі В. Шкляра «Чорний Ворон»

Дослідивши роман «Чорний Ворон», нами було виявлено, що загалом у тексті літературно-художні антропоніми виконують номінативну, емоційно-експресивну, ідеологічну, образну та характеристичну функцію. Детальну інформацію про те, яке функційне навантаження містять антропоніми можна переглянути в Додатку 2 Антропонімний простір роману Василя Шкляра «Чорний Ворон» (див. додаток 2) та на діаграмі в Додатку 4 Функційне навантаження антропонімів (див. додаток 4). У додатках подані антропоніми в усіх їхніх мікроконтекстах.

Для визначення функційного навантаження антропонімів роману ми враховували всі мікроконтексти, у яких були вжиті іменування людей. Таких мікроконтекстів виявилось 2906. Відсоткова частка кожного виду антропонімів також вирахована від усієї кількості вживань онімів (2906).

1. Антропоніми роману, що виконують номінативну функцію

Найбільше засвідчено антропонімів, які виконують номінативну функцію. Це 90% від загальної кількості антропонімів у всіх мікроконтекстах. Найкраще номінативна функція виражена в епізодах, у яких автор прагнув окреслити, про кого зараз йде мова, а також у діалогах між персонажами. Наприклад: «За п'ять днів *Вовкулака*, *Ходя* й *Біжу* повернулися до Чорного лісу і знайшли *Чорного Ворона* в іншому місці» (с. 212); «і *Дося* тільки тут зрозуміла, про що говорив *Варфоломій*» (с. 411); «Ми, *Денисе*, прийшли до тебе не лясати точити» (с. 187); «Але <...> якщо це

не надовго. Ми, *пані Єво*, в дорозі» (с. 309); «Слова словами, але *Завірюха* перейшов і до діла» (с. 194).

2. Антропоніми роману, що виконують ідеологічну функцію

У романі зафіксовано всього 1% іменувань від загальної кількості антропонімів у всіх мікроконтекстах, що виконують *ідеологічну функцію*. Яскраво це помітно в уривках, де подано, як більшовики почували себе на українських землях, особливо під час опису грубого та жорстокого нападу на Мотронинський монастир – місце сили для холодноярців. Письменник використовує російські варіанти імен *Ємеля* чи *Ванька*, щоб показати, що ці зайти чужі люди для нашої країни та культури. Окупанти прийшли на нашу землю тільки нищити та заподіяти зло: «Ємеля, рвѣом когті атседова!» (с. 41), «Ти би витерпел стоко, Вань?» (с. 94).

На нашу думку, прізвище *Симона Петлюри*, який у часи Української Народної Республіки обіймав посаду Голови Директорії УНР і був головним отаманом військ УНР виконує в деяких фрагментах роману ідеологічну функцію. З діалогу персонажів *Панаса Калюжного* та *Чорного Ворона* розуміємо, що своїми вчинками *Симон* не справдив очікування народу. *Панас Калюжний*, виправдовуючи своє зрадництво, перекручує роль *Петлюри* в українській історії: для виправдання власних дій *Калюжний* начебто намагається «очорнити» ім'я колишнього отамана військ УНР, цим він і пояснює, чому вирішив «перебігти» та почати службу в більшовиків: «як *Петлюра* розстріляв полковника Болбочана?» (с. 283), «Це тобі не *Петлюра*, який за все своє життя не вбив жодного ворога, навіть не стрельнув у його бік» (с. 283), «Але це викликало в *Петлюри* чорну заздрість, ревності» (с. 283). Це й підштовхнуло героя змінити свої політичні ідеали.

3. Антропоніми роману, що виконують емоційно-експресивну функцію

Для окреслення емоційної складової роману, наголошенні на важливих подіях автор уживає антропоніми, які виконують емоційно-експресивну функцію в тексті. Таких онімів 1 % від загальної кількості антропонімів,

ужитих у всіх мікроконтекстах. Фіксуємо це в уривку, де пояснюється, чому *Вовкулака* вирішив вступити до лав Холодного Яру: творчість *Тараса Шевченка* пробудила національне коріння та надихнула на боротьбу *Вовкулаку*: «Начитався Шевченка. Я часто питаюся у новачків: чого ти до мене прийшов? <...> Ти таке чув коли-небудь? Щоб чоловік прочитав Шевченка і став «бандитом»? От де сила!» (с. 48).

Проаналізувавши мікроконтексти з антропонімами, помічаємо емоційно-експресивну функцію власних назв людей у жартівливих контекстах. Наприклад, згаданий раніше *Панас Калюжний* довго не міг визначитись: чи він Панас, чи Фаня. До того ж неясність підкреслює й душевні тривоги персонажа, бо він все ніяк не міг визначитися зі своєю національною ідентичністю: чи є він українцем, чи росіянином: «Колишній штабний поручник Афанасій Карпович Калюжний, він же Фаня-Панас, розгубився не менше за мене» (с. 281), «Вліз як середа в тиждень, Фаня-Панас» (с. 37). В. Шкляр використав власний авторський варіант переробленого українського прислів'я «втрутитись як середа в тиждень», що якнайкраще окреслює хисткий характер *Калюжного*.

Для підкреслення емоційності ситуації автор використовував пестливі варіанти імен героїв. Наприклад, під час суперечки *Ларіона Загороднього* та *Дениса Гупала*, коли останній недоречно назвав отамана: «Я тобі не Ларик! – одрізав Загородній» (с. 183). Яскраво помітне використання емоційно-експресивної функції антропоніма в напруженій ситуації, коли *Ходя* в останньому бою врятував батька отамана *Чорного Ворона*: «Ходюню, вперед! – "не почув" його отаман» (с. 419).

Антропоніми з емоційно-експресивної функцією в романі «Чорний Ворон» виявлено в бібліонімах, а саме: *Давид*, *Урія*, *Соломон*, *Йоава*, *Молох* та ін: «Давид убиває рідного сина Урію, Соломон прямо в шкіні убиває свого чесного сина-воїна Йоава. Де ще так оспівано Молоха?» (с. 280). Для окреслення зрадників автор використав бібліонім *Іуда*: «Іуда, – процідив рудий вирлоокій "бебех"» (с. 300). В. Шкляр обирає бібліоніми, щоб

провести паралелі між героями роману та біблійними персонажами і порівняти *Чорного Ворона* та його кохану *Тіну* з образами Нового Заповіту, зокрема *Йосипа* та *Марії* «Про те, що ми з тобою, немов Йосип з Марією та дитятком» (с. 293). У тексті використано ім'я *Чингізхана* для порівняння військової вправності холодноярців з військовим талантом відомої історичної постаті: «ім'я якогось великого полководця, щось таке, як Чингізхан» (с. 28).

У метафоричному контексті вжито й імена великих історичних героїв *Максима Залізняка*, *Северина Наливайка*, *Павла Павлюка* та *Богдана Хмельницького*: «велетенський тисячолітній дуб, названий у народі саме Залізняковим, хоч під ним не раз спочивали і Наливайко, і Павлюк, і сам гетьман Хмель» (с. 259). Варто зауважити, що автор спеціально використав скорочений варіант – прізвисько Хмель, який був відомий у козацькому середовищі. В. Шкляр таким чином показує, що боротьба проти гноблення тривала та триває не одне століття, а величний дуб, який був свідком всього цього, надихає на перемогу і продовжує рости.

4. Антропоніми роману, що виконують характеристичну функцію

Характеристичну функцію виконують антропоніми для доповнення інформації про героя: його характер, життєві принципи, зовнішній вигляд, звички, вік та ін. Аналіз тексту засвідчує використання цієї функції в 3 % найменувань героїв від загальної кількості антропонімів у всіх мікроконтекстах. Наприклад, *Дереза* чи *Біжу* – молодий холодноярць, який завжди швидко виконував усі доручення: «Дереза – червонопикий здоровило з кривою люлькою в зубах» (с. 129), «Ось такий був цей Біжу – щира душа, прудкий, безвідмовний» (с. 200); *Вовкулака*, який «любить воювати тільки вночі, – поблажливо осміхнувся Гризло. – Через те й назвали його Вовкулакою» (с. 43). Автор називає подругу *Панаса Калюжного Манюнею*, а не Марією, щоб підкреслити її зовнішній вигляд та поведінку: «Манюня, – панночка з яскраво на помадженими карміновими губами» (с. 35).

Антропоніми *Гамалій* та *Завірюха* теж виконують характеристичну функцію. Зрадники, під виглядом отаманів, опинилися серед дружнього кола

повстанців, втерлися їм у довіру, і результатом стало те, що декілька сильних отаманів потрапили в лапи більшовиків: «тут було цілком очевидно, що це наслідок каїнових діянь Гамалія і Завірюхи» (с. 245). У цьому контексті антропоніми *Гамалій* та *Завірюха* використані на позначення зрадників Холодного Яру.

Для пояснення релігійних принципів та етнічної належності героїв автор використовує антропоніми, що виконують характеристичну функцію. Наприклад, один з холодноярців *Ладим* був язичником: «Кому в цей день дозволялося їсти дичину, то це хіба Ладимові, бо він був затятим язичником» (с. 329); а вживання імені *Ходя* пояснено тим, що раніше для позначення вихідців з Китаю використовували таке просторічне ім'я: «Ходя скидався на якогось Тугай-бея» (с. 134).

Висновок до розділу 3

Перед автором роману «Чорний Ворон» стояло складне завдання, а саме: додати до імен реальних постатей минулого художніх персонажів та видумати цікавий сюжет на основі важливого періоду української державності – Холодноярської республіки.

Для створення оповіді автором було використано 155 літературно-художніх антропонімів у 2906-х мінімальних контекстах. У тексті представлено 21 головний герой (*Чорний Ворон* та його побратими) у 1880 контекстах. Загалом імена другорядних персонажів спостережено в романі 986 разів.

Найчастіше в тексті автор використовував прізвисько головного героя *Чорний Ворон*. Цей антропонім зафіксовано в тексті 399 разів. Цікаво, що в частині оповіді, де йдеться про те, чому *Чорний Ворон* вирішив вступити до лав холодноярців, бачимо його справжнє прізвище *Чорновус*.

Найбільше в романі зафіксовано прізвиस्क, ужитих у 1255 контекстах, що можна пояснити жанровими особливостями та історичним тлом оповіді.

Наступними за кількістю вживань були прізвища: із загальної кількості 2906 контекстів їх було використано 635 разів. У тексті роману зафіксовано вжиття розмовних варіантів імен людей у 524-х мікроконтекстах, що можна пояснити великою кількістю діалогів у романі.

За нашими спостереженнями, літературно-художні антропоніми в тексті виконують переважно номінативну функцію, хоча в частині мікроконтекстів ми бачимо й інше функційне навантаження антропонімів, де вони виконують емоційно-експресивну, ідеологічну, образну та характеристичну функції.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши топонімний та антропонімний простір роману Василя Шкляра «Чорний Ворон», можемо зробити такі висновки.

1. Вивчивши широке різноманіття топонімікону твору, засвідчено, що В. Шкляр використав **201** географічну назву в **593-х** мінімальних контекстах. Герої роману часто змінювали локацію, постійно переміщувалися задля власної безпеки: «Рушив на людське око начебто у бік *Мельників*, а коло *Гайдамацького ставу...*» (с. 365). Після систематизації антропонімного простору роману, помічаємо, що В. Шкляр насичив текст багатоманітними антропоформулами. Засвідчено використання **155** антропонімів у **2906-х** мінімальних контекстах: «Сліпа *Євдося* зійшла з Ірдинських боліт невідомо куди» (с. 424). Проаналізувавши онімне поле роману, фіксуємо, що більшу частину назв становлять саме **антропоніми**.

1. Найбільшу частину топонімного простору роману складають комоніми, у тексті їх використано 75 одиниць, що складає 38% від загальної кількості топонімів, ужитих одноразово: *Жаботин*, *Капітанівка*. Менше використано астіонімів, а саме 27 онімів, що становить 13 % від загальної кількості топонімів, ужитих одноразово: *Київ*, *Одеса*, хоронімів – 19 (9 %): *Уманщина*, *Холодноярщина*; дримонімів – 14 (7 %): *Сірий ліс*, *Знам'янський ліс* та інші топоніми.

Більшу частину топонімікону становлять назви сучасної Центральної та Північно-Східної України, зокрема Черкащини, на території якої знаходиться Холодний Яр. Також автор використав закордонні географічні назви: зазвичай це були хороніми, астіоніми та потамоніми: «Матінка Єпистимія була родом із *Томська*» (с. 90), «...було проголошено нашу незалежну державу, яку... визнали *Німеччина...*» (с. 139).

Особливу роль у картині твору відіграють оронім *Холодний Яр*, суверенонім *Україна*, дримоніми *Чорний ліс*, *Лебединський ліс* та еклезіонім *Мотронинський монастир*. Вони надихали холодноярців, були осердям опору, саме за існування цих символічних місць велася жорстока боротьба з

окупантами: «...що в твоєму серці *Україна*» (с. 161), «повіє новий огонь з *Холодного Яру!*» (с. 100).

2. Аналіз структури топонімів показав, що в романі домінують одночленні оніми – 63 % від усієї кількості топонімів: *Мошни, Сміла*. Зазвичай це назви комонімів, астіонімів, хоронімів. Зафіксовано в тексті й використання двочленних топонімів (35 % від загальної кількості): *Мотронинський монастир, Гунський ліс* та багаточленних (1 % від загальної кількості): *Лебединський Свято-Троїцький монастир, Українська Народна Республіка*.

3. Розгляд функційного навантаження географічних назв засвідчив використання автором топонімів для орієнтації в просторовій карті роману, тобто задля виконання номінативної функції: «Дізнайся, чи він був минулого літа в *Лебедині*» (с. 199), «Вони стояли в *Графському лісі* – ближче до *Лебедина...*» (с. 254). Разом з тим автор використовував топоніми із символічною, естетичною, характеристичною, емоційно-експресивною та ідістилістичною функцією: «Співали так наче *Україною* було насамперед їхнє *Городище...*» (с. 54), «*Гора Стрилиця* лиса, у неї часто вдаряють блискавки...» (с. 375).

4. Проаналізувавши антропонімікон, виявлено, що найчастіше автором використано прізвисько головного героя *Чорного Ворона*, а саме 399 разів: «За збереження прапора *Чорний Ворон* оголосив Грицеві подяку» (с. 373). Серед головних персонажів найчисельнішими були прізвиська *Вовкулаки* – у тексті його згадано 262 рази, ім'я *Ході В. Шкляр* пригадав 133 рази та *Ларіона Загороднього* 125 разів.

Важливою частиною антропонімного простору тексту є прізвиська, уведенні в картину твору. Це пояснюється жанровими особливостями роману: вони захищали свого носія від викриття ворогом.

5. Найбільшу частину антропонімного поля становлять одночленні прізвиська – 1255 разів, що становить 43 % від усього числа антропонімів, ужитих у романі: «*Сутяга*, сидячи під дубом, сперся на стовбур і тихенько

похропував» (с. 352), «*Ладим і Невіруючий Хома* на Донбасі не прижилися» (с. 424). Друге місце належить прізвищам, вони трапляються в тексті 635 разів, що становить 22 % від усього числа антропонімів у мікроконтекстах, ужитих у романі: «*Загородній* узяв, але в темряві клуні читати не бачив» (с. 235); а третє – гіпокористикам (зменшено-пестливим формам скорочених офіційних імен), яких ужито 524 рази, що становить 18 % від усього числа антропонімів, у всіх мікроконтекстах роману «*Тобі, Ларіку, добре хоробрість показувати*» (с. 183). Кількісно менше застосовано інші іменування в різних антропоформулах – від 8 % до 1 % від загальної кількості антропонімів у всіх мікроконтекстах.

6. Переважно найменування героїв виконували саме номінативну функцію, тобто зображували персонажа: «*Козаки, розв'язавши руки Тузові, Босому та Гараську, підсадили їх*» (с. 324). Автором застосовано антропоніми для виконання емоційно-експресивної, ідеологічної та характеристичної функції. Найчастіше це помітно в прізвиськах та розмовних варіантах імен персонажів: «*навіть "сліпий" Ходя пустив очі під лоба і дивився на Дибенка вузенькими білими щілинами*» (с. 138), «*пояснила мені вчителька-аристократка Тіна*» (с. 280)

Здійснивши детальний аналіз топонімів та антропонімів, використаних Василем Шклярем у романі «*Чорний Ворон*», за видами об'єктів номінації, за структурою та функційним навантаженням, ми дізналися більше про характерні риси ідіостилю автора, а також про особливості побудови оповіді, притаманні історичному романові. А з огляду на те, що творчий доробок Василя Шкляра є досить широким і різноплановим, він може стати об'єктом для подальшого вивчення топонімного та антропонімного простору усіх творів письменника. Це і становить перспективу наших майбутніх досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабій Ю. Б. Словотвірно-структурна характеристика сучасних прізвищ середньої Наддніпрянщини (патронімні утворення): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Одеса, 2007. 20 с.
2. Бачун Л. І. Історичний аспект творення назв осіб у романі Василя Шкляра «Чорний ворон». Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Літературознавство, 2016. № 44. С. 51–54.
3. Белей Л. О. До проблеми терміно-понятійної нормалізації літературно-художньої антропоніміки. Проблеми слов'янської ономастики: зб. наук. пр. Ужгород, 1999. С. 8–12.
4. Белей Л. О. Українська літературно-художня антропонімія кінця XVIII –XX ст.: дис... д-ра філол. наук. Ужгород, 1996. 393 с.
5. Белей Л. О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX-XX ст. Ужгород, 1995. 120 с.
6. Близнюк Б. Б. Гуцульські прізвищеві назви XVIII – поч. XIX ст., в основах яких відображені імена та прізвиська відапелятивного походження. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мовознавство, 2014. № 2. С. 39–43.
7. Бучко Г. Є. Прізвища Бойківщини в період їх становлення і в наші дні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.02. Одеса, 2005. 20 с.
8. Вегеш Анастасія. Проблеми української літературно-художньої антропоніміки: метод. посіб. для студ. 5–6 курсів філол. фак-ту. - Ужгород, 2021. 67 с
9. Вирста Н. Б. Прізвища Покуття, омонімні з суфіксальними варіантами чоловічих християнських імен. Наукові записки Кіровоградського

- державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки. Вип. 89(3), 2010. С. 400–408.
10. Галаур С. П. Регулятивна організація топонімів у сучасному художньому тексті. Лінгвостилістичні студії. Вип. 10, 2019. С. 18 – 28. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/334784471.pdf> (Дата звернення: 03.03.2024)
11. Денисюк В. В. Антропоніми в українській історіографічній традиції другої половини XVII – XVIII ст.: монографія. Київ: Міленіум, 2006. 203 с.
12. Доценко М. В. Зв'язок топонімікону і жанрово-стильової природи природи тексту. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія, 2016. Том 1 № 20. С. 20 – 22. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v20/part_1/8.pdf (Дата звернення: 05.03.2024)
13. Желєзняк І. М. Слов'янська антропоніміка (вибрані статті). Відп. ред. В. П. Шульгач. Київ, 2011. 288 с.
14. Ільченко І., Лугова Д., Ткаченко Н. Антропоніми в художньому просторі романів В. Шкляра («Чорний ворон», «Маруся»). Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика, 2022. Том 33 (72) №6Ч. 1.С. 172–179. URL: https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/6_2022/part_1/30.pdf (Дата звернення: 27.04.2024)
15. Іонова О., Ільченко І. І. Топоніми як маркери історичної території у творі В. Шкляра «Чорний ворон». Українська мова в просторі й часі: матеріали Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. С. 55–57. URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/1e7568f9-1a28-48da-85a8-f492a6e61074/content>
16. Карпенко О. Ю. Про літературну ономастику та її функціональне навантаження. Записки з ономастики. Одеса: Астропринт, 2000. Вип. 4.

- С. 68–74. URL: <http://karpenko.in.ua/wp-content/uploads/2013/02/Karpen4.pdf>. (Дата звернення: 25.04.2024)
17. Карпенко Ю. О. Відтопонімічні утворення в мові В. Стефаніка. Тези доповідей міжвузівської наукової конференції. Чернівці, 1961. С. 40–42. URL: http://karpenko.in.ua/wp-content/uploads/2013/02/Vidtoponimichni_1961.pdf (Дата звернення: 28.04.2024)
18. Карпенко Ю. О. Про літературну ономастику: міркування на базі твору Ліни Костенко «Коротко – як діагноз». Ювілейний збірник на пошану Ірини Михайлівни Железняк. Київ: Кий, 2002. С. 75–83. URL: http://karpenko.in.ua/wp-content/uploads/2012/12/KARPENKO_UO.pdf (Дата звернення: 18.03.2024)
19. Карпенко Ю. О. Функції топонімічних назв у творах О. Ю. Кобилянської. (До питання про топонімічну стилістику). Тези доп. і повід. республіканської наук. конф., присв. 100-річчю з дня народження письменниці, 1963. Чернівці.
20. Ковалик І. І. Словотвір особових імен в українській мові (здрібнілопестливі утворення). Територіальні діалекти і власні назви. Київ: Наук. думка, 1965. С. 216–225.
21. Кравченко Л. О. Прізвища Лубенщини. Київ: Факт, 2004. 198 с.
22. Кравченко Л. О. Українська ономастика: навчальний посібник. Київ: Знання, 2014. 239 с.
23. Кровицька О. В.: Карпенко Ю. О., Мельник М. Р. Літературна ономастика Ліни Костенко. Вісник Львівського університету. Серія: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології, 2008. Вип. 3. С. 325–329. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21CO M=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vlukbit_2008_3_30

- 24.Лабінська Г. М. Топоніміка: навчальний посібник. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2016. 274 с. URL: <https://archive.org/details/labinska2016/page/n13/mode/2up>
- 25.Лісова Л. О. Теоретичні засади антропоніміки як галузі мовознавства. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство, 2013. № 22. С. 74–80.
- 26.Медвідь-Пахомова С. М. Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах. Ужгород, 1999. 274 с.
- 27.Медвідь-Пахомова С. М. Про антропонімічну моду. Записки з ономастики. Відп. ред. Ю. О. Карпенко. Одеса: Астропринт, 1999. Вип. 2. С. 3–8. URL: <http://karpenko.in.ua/wpcontent/uploads/2012/12/Pahomova.pdf> (Дата звернення: 03.03.2024)
- 28.Мельник Г. І. Міркування про теоретичні засади літературної ономастики. Записки з ономастики. Одеса: Астропринт, 2008. Вип. 11. С. 20–28. URL: <http://karpenko.in.ua/wpcontent/uploads/2013/02/Melnik11.pdf> (Дата звернення: 03.03.2024)
- 29.Можарова Т. М. Стилiстичнi функцiї онiмiї поетичного тексту. Лiнгвiстичнi дослiдження. Харкiв, 2011. № 31. С. 162–169. URL:http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=znpkhnpu_lingv_2011_31_28 (Дата звернення: 17.03.2024)
- 30.Наливайко М. Я. Способи творення українських прізвищ (лексико-семантичний спосіб) Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мовознавство, 2014. № 2. С. 178-181
- 31.Немировська О. Ф. Топонімікон як актуалізатор художнього простору (на матеріалі роману І.Н. Левицького «Гетьман Іван Виговський»). Записки з ономастики. 2005, Вип. 8. С. 83–93. URL:

- <http://karpenko.in.ua/wp-content/uploads/2013/02/Nemirovs1.pdf> (Дата звернення: 14.03.2024)
32. Олійник А., Михайленко А., Глухенко Д. «Ономастикон сучасного роману» *Varia XXXII Zborník abstraktov z 32. kolokvia mladých jazykovedcov*, Prešov, 2023. С. 36–37.
URL: <https://www.pulib.sk/web/pdf/web/viewer.html?file=/web/kniznica/elpub/dokument/Spacilova1/subor/9788055532295.pdf> (Дата звернення: 05.02.2024)
33. Павликівська Н. М., Главацька Н. О. З історії вивчення літературної ономастики: стан та перспективи розвитку. *Actual problems of modern science*. Boston. USA, 2023. С. 324–329. URL: <https://bit.ly/3Nv47D7> (Дата звернення: 16.03.2024)
34. Падалка Р. М. Структура парадигм прізвищ Слов'янщини на початку ХХІ ст. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Філологія»*, 1(24), 2018. С. 237–239.
35. Рудьова Н. І. Прізвища Західного Поділля, утворені за допомогою поліфункціональних суфіксів. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*, 2009. Вип. 20. С. 557–562.
36. Саврей О. В. Функціонування топонімів у прозових творах Ольги Кобилянської. *Записки з ономастики*, 2005. № 9. С. 104–113. URL: <http://karpenko.in.ua/wp-content/uploads/2013/02/Savrey1.pdf> (Дата звернення: 17.03.2024)
37. Селіверстова Л. С. Ономастикон у поетичному ідіолекті Яра Славутича: дис. ... канд філол. наук. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2002. 296 с.
38. Сухомлин І. Д. Питання антропоніміки в українській мові: навчальний посібник. Дніпропетровськ, 1975 р. 110 с.

39. Сучасна українська мова: Морфологія. Л.А. Алексієнко, О.М. Зубань, І.В. Козленко; за ред. А.К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ: Знання, 2013. 524 с
40. Таранова Н. Б. До питання класифікації топонімів. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету Володимира Гнатюка. Серія: Географія, 2015. Вип. 2. С. 15–20. URL: <http://geography.tnpu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/52.pdf> (Дата звернення: 16.03.2024)
41. Титаренко А. А. Місце урбанонімів у загальній класифікації онімів. Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького національного університету. Кривий Ріг, 2013. Вип. 9. Ч. 2. С. 171–185. URL: <https://journal.kdpu.edu.ua/filstd/article/view/470/466> (Дата звернення: 18.03.2024)
42. Томіленко Л. М. Експресивна лексика на позначення назв осіб у романі Василя Шкляра «Залишенець. Чорний ворон». Культура слова, 2013. Вип. 78. С. 77–81. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/22332/1/kultura-slova-77-81.pdf> (Дата звернення: 03.03.2024)
43. Торчинський М. М. Функції власних назв у художньому мовленні. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 10: Проблеми граматики і лексикології української мови, 2006. Вип. 2. С. 295–301. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/24863/Torchynskiy.pdf?sequence=1> (Дата звернення: 17.03.2024)
44. Торчинський М. М. Українська ономастика: історія, сьогодення, перспективи. Актуальні проблеми філології та перекладознавства, 2013. Вип. 6(1). С. 217–238.
45. Удовенко Л. О. Авторське створення топонімічного простору в художньо-історичному творі (на матеріалі роману Павла Загребельного «Диво»). Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки. 2012. № 1006,

- Вип. 15.С. 105–109 URL: http://philosophy.karazin.ua/ua/kafedra/visn_ua/15/15_udovenko.pdf (Дата звернення: 05.03.2024)
- 46.Фернос Ю. І. Прізвища Уманщини: етнолінгвістичний аспект. Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія. Випуск ХХІХ – ХХХІ. Івано-Франківськ, 2011. С. 251– 253.
- 47.Худаш М. Л. З історії української антропонімії. Київ: Наукова думка, 1977 р. 236 с. URL: http://irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0005895 (Дата звернення: 01.03.2024)
- 48.Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття: монографія. Київ: ТОВ «Папірус», 2008. 672 с.
- 49.Чучка П. П. Патронім. Українська мова: енциклопедія. ред.В. М. Русанівський, О.О. Тараненко. Київ: Укр. енциклопедія, 2000. С. 426.
- 50.Шкляр В. Треба спитати у бога: новели, есеї, спогади. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2019. 316 с.
- 51.Шотова-Ніколенко Г. В. Топоніми як засіб створення і зміни часопростору в художньому творі. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мовознавство. Тернопіль, 2017. Вип. (27). С. 331–334. URL: <http://eprints.library.odeku.edu.ua/id/eprint/1175/1/Ternopil%2717-Shotova-Nikolenko.pdf> (Дата звернення: 15.03.2024)
- 52.Шотова-Ніколенко, Г. В. Символічність топонімів у поетичному тексті (на матеріалі поезії Дж.Г. Байрона). Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Лінгвістика: збірник наукових праць, 2018. Вип. 34 (2). С. 269–273. URL: <https://bit.ly/42ETmTg> (Дата звернення: 16.03.2024)
- 53.Янчура Д. Функційне навантаження онімів та проблема становлення метамови літературної ономастики. Лінгвістичні дослідження, 2018. Вип. 47. С. 108–112.

54. Kravchenko, L. Renaming in modern Ukrainian urbanonymy (based on the street names of the city of Kyiv). *Acta onomastica*, 2019. 60(2), C. 240-252.